

DOĞU AKDENİZ İSLAM TOPRAKLARINDAN BİR BİZANS KALESİNE: KUŞADASI, KADIKALESİ'NDE ORTA ÇAĞ İSLAM SERAMİKLERİ

FROM ISLAMIC LANDS OF EASTERN MEDITERRANEAN TO A BYZANTINE CASTLE: THE MEDIEVAL ISLAMIC CERAMICS AT KADIKALESİ, UŞADASI

Zeynep MERCANGÖZ *

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 21 Mayıs 2018	Received: May 21, 2018
Hakem Değerlendirmesi: 22 Mayıs 2018	Peer Review: May 22, 2018
Kabul: 6 Haziran 2018	Accepted: June 6, 2018
DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.006	DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.006

Özet

Bu makalede Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia kazısı buluntularından, Orta Çağ'da İran, Suriye, Mısır gibi Doğu Akdeniz İslam ülkelerinden taşınmış seramikler tanıtılmaktadır. Bu vesile ile İslam seramiklerine ilişkin bilgileri hatırlarken onların neden ve nasıl Kadıkalesi'nde oldukları konusundaki soruya cevap vermeye çalışmak yazımızın amacını oluşturur. Onların ilk büyük grubu 2009 yılında kaledeki Anaia piskoposluk kilisesinin güneybatı köşesindeki sarnıçlardan gelmişti. Sonraları kalenin çeşitli açmalarından buluntularla koleksiyon zenginleşti. Buluntular arasında Çin seladonlarını hatırlatan frit hamurlu tek renkli sırlı örneklerle Tel Minis, Kâşân gibi merkezlerden şeffaf sıraltı boyalı kaplar ve az sayıda luster tabaklara ait İran'dan seramik parçaları görülmektedir.

Söz konusu buluntular, bir Bizans yerleşimindeki Doğu Akdeniz İslam dünyasından ticari izleri göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kuşadası, Kadıkalesi /Anaia Kazıları; Frit; Tel Minis Seramiği; Silüet Teknikli Kaşan seramiği, Luster kap parçaları.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bizans Sanatı Anabilim Dalı, Bornova/İZMİR, e-posta: zeynepmrcngz@gmail.com.

Abstract

In this article, medieval Iranian, Syrian and Egyptian Islamic ceramics of the finds from the excavations on Kadıkalesi/ Anaia nearby Kuşadası, will be presented. While the Islamic ceramic knowledge is reminded, to try finding the answers to the questions on the subject why and how those ceramics were at the site, is aimed for our text. Their first major group was unearthed in the cisterns at the southeastern corner of the episcopal church in the season of 2009. Afterward, the collection was enriched by some sherds found from the other parts of the excavation area. Beside the monochrome glazed frit body ceramics which look like celadons and sherds of the underglaze painting from the centers like Tel Minis and Kashan, there was a minor group of Iranian lusters.

These finds are remarkable to show the commercial traces from Eastern Mediterranean Islamic Lands at a Byzantine site.

Keywords: Excavations on Kadıkalesi/Anaia, Kuşadası; Frit; Tel Minis ware; Silhouette ware; luster sherds.

Giriş

Makalede Kadıkalesi'nde bulunmuş Orta Çağ İslam seramiklerinden seçilmiş örneklerin bir takdimi esas alındığından, onların kısaca tanıtımı, teknikleri ve geldikleri yere ilişkin bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Burada kırkı aşkın fotoğrafla aktarılan malzemenin sıralamasında, bir etkileşim dizgisini oluşturmak istedik. Diğer bir deyişle seramiklerin sunumunda kronolojiden ziyade, Çin seramiklerinden Doğu Akdeniz İslam Ülkelerine devam eden bir akışla örneklere yer verdik.

Daha çok 19. yüzyılda arkeolojik araştırmalarla başlayan Doğu'ya gizemli ziyaretler, beraberinde pek çok kültür varlığının Avrupa ve Amerika'ya taşınmalarına neden olmuş. Söz konusu ülkelerde müze ve özel koleksiyonlarda toplanan pek çok Doğulu eserlere ilişkin yayınlar da, burada konu edindiğimiz İslam seramiklerinin bilimsel başvuru kaynakları idi¹. Dolayısıyla "İslam seramiği" gibi uzmanlık gerektiren bir konuda araştırırken, kazılar sırasında ve onları burada değerlendirirken, o yayınlardan başlıca kitap ve makaleler rehberimiz oldu. Ancak Kuveyt'teki Al Sabah koleksiyonunda bulunan İslam seramiklerini konu alan Oliver Watson'ın kitabını hepsinden ayrı tutmaktayız (Watson, 2004)².

Burada bir kez daha belirtmek istediğim konu da, Kuşadası Kadıkalesi kazılarını yürütürken, bir Bizans araştırmacısı olmamıza rağmen, her zaman alanla ilgili pek çok ayrıntıda ilk değerlendirmeleri yapabilmemiz gerektiğidir. Dolayısıyla Bu nedenle de yalnız İslam seramikleri konusunda değil bütün bulgu ve buluntularda ekipteki uzman meslektaşlarımızdan önce, malzeme bulunur bulunmaz, verileri değerlendirebilmek için geniş bir perspektife sahip olmalıyız.

Sunum yöntemimize gelince makaledeki seramikleri ayrı bir katalogda anlatmak yerine, aktarılmak istenilen bilgileriyle metin akışı içinde tanıtmayı yeğledik. Bunu yaparken de her biri etütlük mahiyetteki parçaları, buldukları yerlerini ve yıllarını ifade eden kazı kayıtları ile değil de, O. Watson'ın yayınından esinlenerek, gruplarını ifade eden harflerle kotladık³. Böylelikle Kadıkalesi/Anaia İslam seramik buluntularından bir seçkinin sunulacağı yazımızda parçalar, ulusal ve uluslararası akademik ortama birer kimlikle taktim edilmektedirler.

Bu bağlamda onlar üzerinde bir kez daha düşünmemize vesile olduğu için Doç. Dr. Harun Ürer'e teşekkür, burada yer vermeden geçemeyeceğimiz bir ayrıntı olacaktır.

Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazıları

Aydın'ın ilçesi Kuşadası'nın güneyindeki Kadıkalesi'nde 2001 yılında başlatılan kazılar ilk günlerden itibaren alanının özgünlüğünü ortaya koydu (Res. 1)⁴. Ortaçağ'da Anaia limanının savunma yapısı olarak inşa edilmiş görünen kale, sahilin tek yükseltisi bir höyüğün üzerine konumlanmıştı. 2003 ve 2005 yıllarında, güneyde surun dışında yapılan sondajlar protohistoryaya ilişkin önemli veriler sundu. Höyüğün yayılımını araştırmak üzere 2008 ve 2009 kazı sezonlarında önceki sondajların hemen önünde, güneybatı köşede "basamaklı açmalar" yapıldı. Ancak bu çalışmalarda höyükle ilgili verilerin yerine, alt basamaklarda, sur dışındaki Erken Bizans yapılaşmalarına rastlanması ilginçti. Aynı yıllarda kalenin deniz yönündeki çalışmalarda ise surun üstünde I. Dünya savaşı yıllarından Osmanlı top siperlerinin açığa çıkması, yakın geçmişimizin anlamlı arkeolojik buluntularına ulaşmak açısından heyecan vericiydi.

¹ Bu konudaki zengin bir listeyi taradık; özellikle internet ortamında, İslam seramiği hakkında görsellere, terminoloji ve tekniklere ilişkin geniş araştırmalar yaptık. Metinde sadece doğrudan bilgi aldığımız başlıca basılı yayınları, geçtikleri yerlere göre anmaktayız.

² Watson 2004, kaliteli fotoğrafları ile malzememizin pek çoğu için karşılaştırmalara imkân verirken; koleksiyondaki seramiklerin restorasyonundan bahseden bölüm de dâhil olmak üzere kitabın başlangıcındaki metinler, bize İslam seramiği konusunda önemli bilgiler sundu. Diğer yandan O. Watson'ın kitabında eserlere üretim sektörleri açısından yaklaşılması, özellikle Orta Çağ İran seramik üretiminin önemli bir ailesinden gelen tarihçi Ebu-l Kasım'dan aktarılanlar, 1400'lerden kimi teknik bilgiler/özgün adlandırmalar dağarcığımızı çok şey kattı. Bu kitaptan çok daha önceleri yayınlanmış, Mason 1997, Suriye üretimi İslam seramiklerini, disiplinlerarası araştırmalarla ayrıntıyla sunan bir makaleydi; tipolojik çizim ve yorumlar bazı örneklerimizi değerlendirmede yol gösterdi. Bu yayına 2013 on line sunumundan ulaşılmıştır. Diğer yandan yine bir koleksiyon değerlendirmesi olan Jenkins 1983, konunun bütünlüğünü kavramamızda yardımcı oldu.

³ Zira kazı envanter belgeleri ve buluntuların geldikleri yeri gösterir bilgiler biz kazıcıları ilgilendiren, alan değerlendirmeleri için kaydına ihtiyaç duyulan verilerdir. Diğer yandan bu makale ile başlattığımız bir yöntem, açık olarak ne olduğunu bildiğimiz malzemeleri niteliklerine göre belirlediğimiz grupları ifade eden harflerle kotlamak, açık uçlu ve gelişebilir kayıtlar olacaktır. Buna göre Kadıkalesi'ni ifade eden K. harfi ile birlikte, grupları buradaki sunum sıralamasına göre A'dan başlayan harflerle adlandırdık: Söz gelimi K.A. Kadıkalesi küresel gövdeli-toprak şişeleri, K.B. kazı İslam seramiği buluntularından sırlı ve sırsız baskı bezemeli kapalı kapları, K.C. Kadıkalesi Çin seladonları için kullanıldılar.

⁴ Bizans kalelerine ilişkin araştırmamızın yanında özellikle yakın çevreden iki kale (Kuşadası'ndaki Güvercinada Kalesiyle Selçuk'taki Ayasuluk Kalesi) Kadıkalesi'nin farklılığını görmemiz için yeterliydi. Yine de bir Orta Çağ savunma yapısından beklenilenden ayrı bir mimari ve küçük-büyük objeler burası için özgün, ama çağdaş benzerleri açısından da alışıldık bir durum olarak da yorumlana bilinir. Kadıkalesi kazıları ve buluntuları konusunda son derece uzun bir yayın listemiz var. Burada toplu bir bilgi ve erken değerlendirmeler için sadece iki yayını zikrediyoruz: Mercangöz 2010 ve Mercangöz 2013a.

Fotoğraf 1. Kazıların başlamasından on altı yıl sonra kuşadası, Kadıkalesi'nin kuzeybatıdan havadan görünüşü / Aerial view from Kadıkalesi (from North-east) sixteen years after the excavations started (drone photo by Rüştü Kirman/2016)

İkinci çalışma yılında doğudaki kale girişi ve bir küçük avlunun ardından, kale içinde bir de mescit ortaya çıkmıştı. Bugünkü değerlendirmelerimizle onun, batıdaki siperlerle birlikte Osmanlı askerleri için yapıldığını biliyoruz. On yedi yıllık kazılar Osmanlı'nın söz konusu kısa kullanımının dışında Türk dönemine ilişkin bir yapılaşma olmadığını ortaya koydu.

Buradaki hava fotoğrafında da görülen en üstteki yapı katmanı, küçük buluntuları ile şarap ve domuz eti gibi tüketim artıklarına göre buradaki Hristiyan yaşama ayna tutmaktadır (Foto. 1). Kazılar 5. yüzyıldan 11. ve 13. yüzyıllara kadar bir kilise/manastıra; bir piskoposluk ikametgâhına ilişkin bilgiler sundu. Bu dinsel kullanımların depremle kesilmesinin ardından, 13. yüzyılın sonlarından, kilise ile çevresinde ve en üst katmanda Geç Bizans üretim sektörleriyle ilgili buluntularımız oldu. Bu bağlamda arkeolojiyi okuduğumuzda, Latinlerin bu ticari üretimdeki yerini; deniz aşırı ticaretlerini görmekteyiz. Kadıkalesi kazıları böyle küçük bir taşra yerleşimi için, en yakındaki Ephesos gibi büyük kentlerle boy ölçüşen söz konusu verilerle Orta Çağ arkeolojisi açısından son derece önemlidir.

Tekrar etmek gerekirse, kale içindeki açmalarda kısa zamanda ulaşılan Bizans yapı katmanlarından bir mezar şapeli, onun hemen bitişiğindeki anıtsal bir kilise ve kilisenin nartekslerine eklenmiş güneybatı köşedeki çifte sarnıç bu kazıların ilk toplu armağanlarını sundular (Foto. 2)⁵. Bu yazımıza konu olan malzeme

⁵ Kilisenin son inşa evresinde güney batı köşeye eklenmiş sarnıç ve dışnarteksin kuzey biriminin kapatılıp duvarlarının yalıtılmasıyla oluşmuş ek sarnıçla birlikte, bir deprem sonrasında anıtsal yapı gibi işlevini yitirmiş görünmektedir. Sonra da bir çöplüğe dönüşmüş olan bu mekânlardan gelen buluntu öylesine zengindir ki, deniz kabuğu ve hayvan kemiği gibi pek çok yiyecek artığının yanında çeşitli arkeolojik veri kaledeki yaşama ışık tutmuştur. 210 kadar maden-1000'i aşan cam parçası ve hepsinden fazla çanak-çömlek buluntusu Kadıkalesi arkeolojisi içinde değerlendirildiğinde, sarnıçlardan gelen Orta Çağ buluntularının % 80'inin seramik, seramiklerin de % 70'inin sırsız mallara ait olduğu görüldü. Burada ulaşılan bulgular Kadıkalesi'ndeki Bizans çağı seramik, cam ve maden üretimlerine ilişkin ilk verileri oldu. Diğer yandan 12, 13.-14. yüzyıllardan üç Bizans kurşun mührü ve bir mühür pulu; okunamayan bir gümüş para ile I. Manuel Komnenos'a ait (1143-1180) elektron olmak iki Bizans sikkesi kayda değer eserlerdir. Ancak Menteşe Beyi İlyas Bey'in son yıllarından (1415-1420 civarı) anonim bir sikke, sarnıçların ne zaman çöplüğe dönüştüğünü kanıtlamak-

Fotoğraf 2. 2009 ve 2011 hava fotoğraflarının bir araya getirilmesi ile anaia piskoposluk kilisesi: Plan karelere göre güney batıdan açılmaya başlanılan kilisenin 2009 yılında batı birimleri, 2011 yılında da doğu birimleri geçici örtülerle kapatılmıştır. Bu fotoğraf kilisenin kısmen örtülmesi öncesine aittir. /Anaia Bishopric Church after aerial photos from 2009 and 2011 combined: In 2009 western part and 2011 eastern part of the church were covered with temporary roofs. These photos are before the church was partly covered.

de bu ilk çalışma alanlarından gelen, açmalarla birlikte büyüüp zenginleşen önemli bir buluntu grubudur.

İslam Seramik Buluntuları Hakkında

Kazılarda bulunan İslam seramiklerinin çok azı pişmiş toprak yani kil hamurludur. Bunlar da genelde sırsız olan, kimisi baskı bezemeli kapalı kaplardır⁶. Yüzlerce seramik parçasının oluşturduğu sırlı kaplar ise bir-iki parça kilden buluntu haricinde genelde frit hamurludur. Bu özellikleri ile Kadıkalesi kazılarında kendilerinden neredeyse yüzde doksan oranda, çok daha fazla bulunan sırlı Bizans seramiklerinden kolaylıkla ayırt edildiler.

tadır. Bu arada Menteşe sikkesinin değerlendirilmesindeki yardımları için Uzm. Gültekin Teoman'a teşekkür etmek isteriz. Önceleri, sarnıçların, kilisenin depremle yıkılmasının ardından, 13. yüzyıl sonlarında kalıntıların üstünde faaliyet gösteren çömlekçilerle camcılar tarafından, atıkları için kullanıldıklarını düşünmüştük. Ancak onların faaliyetlerinden yaklaşık yüzyıl sonrasına ait Menteşe sikkesi, bunun doğru olamayacağını gösterdi. Bugün, en üst kotlardaki Geç Bizans katmanlarının dışında, kaledeki son kalıcı faaliyetlerin Osmanlı askerlerine ait olduğunu biliyoruz. Onlar I. Dünya Harbi'nde, batı taraftaki top siperleri ve çevresindeki yaşam mekânlarını oluştururken, kalenin doğusunda girişinin hemen önünde de bir mescit inşa etmişlerdi. Sarnıç atıklarının ise bu mescit yapımı sırasında tasfiye edilen Orta Çağ depolarının atıkları olduklarını söyleyebiliriz.

⁶ Kadıkalesi Sırsız İslam Seramiği olarak değerlendirdiğimiz bu seramikleri alt gruplarda küresel-konik toprak şişeler (K.A.); sırsız ve sırlı kalıp/baskı bezemeli kapalı kaplar (K.B.) olarak ayrı ayrı kotladık.

Frit aslında camın hammaddesidir ancak İslam seramiklerinde dövülmüş kuvars, çok az kil ve sır katılarak, doğal toprak/killi seramiklerden farklı olarak, yapay üretilmiş ana madde olmuştur. Buna göre kuvars, kaplara bir kütle kazandırırken, kil fırınlama öncesi ve pişirim sırasında bir elastikiyet sağlamış; sır ve kuvarsın yapısındaki mineraller ise seramiklere camsı/kristalize bir doku vermiştir (Watson 2004, 507). Kuşkusuz karışım oranları ve her bir malzemenin inceltmesiyle ilgili olarak ve bir de üretim bölgelerindeki kilin yapısına göre, İslam seramikleri kalite, çeşitlilik ve zenginliğe sahiptirler.

Diğer yandan kazı buluntularımızdan frit bünyeli kaplar arasında ilk sıralarda yer verdiğimiz Suriye albarelloları (K.D.) ve mat mavi veya beyaz sırlı Tel Minis kapları (K.E.) bulunurlar. Kadıkalesi'ndeki frit hamurlu İslam seramiklerinde çoğunluk, tek renk buz yeşili-uçuk mavi-firuze tonlardaki şeffaf sırlı tabak ve kâselere ait parçaları görmekteyiz (K.F.). Genelde tek renk mavi sırlı kapları bezemesiz (K.Fa.) ya da kalıp bezemeli (K.Fb.) olmak üzere iki tipte bulduk. Bunların yanında tek renkli kapların, şeffaf sırlı (K.G.) ve şeffaf sır altında mavi boya akıtmalı (K.H.) örnekleriyle mavi veya mangan sır altı kazıma bezemeli (K.İ.) çeşitlenmeleri de vardır. Turkuaz sır altı, siyah astar kazımalı (K.I.) ya da silüet bezemeli seramiklerden sadece iki örneğimizin bulunması, onların İslam dünyası gibi Kadıkalesi için de nadir olduklarını göstermektedir.

Kazıdaki İslam seramiklerinde ikinci yoğun grup “şeffaf sır altı boya bezemeli” (K.J.) kaplardır. Buluntularımız daha fazla olmasına karşın yazımızda özgün dokuz örneği konu ettik. Bunların yanında münferit örnek olarak mat beyaz sıraltı mavi-siyah S kıvrım desenli kâse (K.K.) burada dördüne yer verdiğimiz lüster teknikli (K.L.) kaplara ait seramik parçalarına ilişkin buluntular kayda değerdir. Kazının İslam sırlı seramikleri arasında, kırmızı hamuruyla tek bir kil bünyeli örnek vardır: Bu da beyaz mat sır içine yeşil boya yazıtlı bir kap parçasıdır (K.M.)

Makalemize konu olan İslam seramiklerinin öncelikle yukarıda tanıttığımız sarnıç armağanı Hristiyan eserleri arasındaki ilk şaşırtıcı verileri olduğunu belirtmeliyiz⁷. Bunların geldiği mekânların

⁷ Söz konusu sarnıç malzemelerine ilk kez, 2-7 Kasım 2009 tarihlerinde Mısır'ın başkenti Kahire'de gerçekleştirilen “International Turkey-Egypt-Africa Relations, Symposium & Arts Exhibition” da “Kuşadası, Kadıkalesi'nde Orta Çağ'ın Akdeniz İslam Dünyasının İzleri” başlıklı bildirimizde yer verdik. Sivas'ta 18-22 Ekim 2012'de gerçekleşen bir başka etkinlikte de, 16. Orta Çağ-Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu'nda “Kuşadası, Kadıkalesi Kazısı Türk-İslam Küçük Buluntuları” başlıklı sunumumda onlardan bazılarını göstermiştim. Bu birkaç malzeme, kaledeki ticari üretimler

temizliğine ana sarnıçta 2007 yılında başlanmıştı. Dolgu toprağın tamamen boşaltılması bir yıl aradan sonra, 2009 yılında gerçekleşti. Bu çalışmalarda sarnıcın, alttan küçük bir açıklıkla, narteksin güney birimiyle bağlandığı görüldü. Kare planlı esas sarnıç, ortadaki iyon-impot başlıklı bir sütundan dört yana atılmış kemerlerle biçimlendirilmiş özenli mimarisiyle dikkat çekiciydi (Foto. 3). Bugün yıkık olan sarnıcın üstünün dört kubbemsi tonoz diğer bir deyişle kasnaksız kubbelerle kapatıldığını düşünmekteyiz. Muhtemelen tonozların ortalarında içeriye yağmur suyunun girişine ve buradan, kuyudan çeker gibi, suyun alınmasına izin veren açıklıklar bulunmaktaydı. İlginç durum ise bu dört birimli kuruluşun kilise ile organik bütünlüğünün olmasıdır. Zira sarnıcın üzerine çıkış, kilisenin dışnarteksinde önce güneye, sonra batıya yönelen basamakların yer aldığı, bir merdivenle sağlanmaktaydı.

Fotoğraf 3. 2009 yılında sarnıç içindeki çalışmalardan bir görünüş.
/View from the works in the cistern during the 2009 season.

Kadıkalesinde Orta Çağ İslam Kapları

Sarnıçlardan gelen İslam seramiklerine, küresel gövdeli konik dipli toprak şişeleri hatırlatarak başlamak istedik (Foto. 4, K.A.1 ve K.A. 2). Bu kaplar hayli yüksek ısıdaki pişirimleri nedeniyle bir tür “stoneware” olarak çok sert ve genelde koyu renk hamurlarıyla dikkati çektir. Kalın cidarlı kaplardan iki büyük boyutlu şişe çark yapımıydı ve birindeki kurşun ağızlık korunmuştu. Şimdilik yayınlanmış benzer örneklerini bilmediğimiz bu iki toprak şişenin, Kadıkalesi’ndeki üretim sektöründe, kuyumculuktan camcılığa değin yaygın kullanıldığını düşündüğümüz cıvanın, taşıma kapları olduklarını var saymaktayız.

Sarnıçtan biri açık renk diğeri bordoya yakın koyu renkli, daha küçük boyutta iki toprak şişe daha gelmişti (Foto. 4,

K.A. 3 ve K.A. 4). Bunlar Orta Çağda, Anadolu’dan ve diğer İslam topraklarından aşına olduğumuz, üzerlerinde damlalar şeklinde kabartma bezemeleri olan, kalıp üretimi örneklerdir. Sivri/konik diplerin üzerindeki küresel gövdeler yumru emziklerle son bulur ki burada kabın içindeki sıvıyı damla damla akıtmaya imkân veren birer küçük delik bulunur. Sarnıç örneklerinin biçim ve desen açısından benzerleri olan yayınlı “kürevi-konik kaptan”, burada Kuveyt Milli Müzesi’ndeki Mısır kaynaklı üç kap (Watson 2004, 131, Cat. Ad.3) ile Samsat kazılarında ele geçmiş toprak şişeleri (Bulut 1994, Şek. 3, 4; Foto. 7)⁸ karşılaştırma için vermekteyim. Kazı çalışmalarında sarnıçlar dışında dört ayrı kalıp bezeme desenleri olan, küresel konik toprak şişe parçaları daha bulundu. Ancak bunların tepe yumruları daha zarif küçük şişe ağızları şeklinde biçimlendirilmişlerdir.

Oliver Watson bu kapların çeşitli işlevlerinin olduğuna değinirken, All Sabah koleksiyonundakiler için bile tek bir kullanım önermez⁹. Belki bu bağlamda Sevinç Gök onları “çok işlevli kaplar” olarak adlandırır (Gök 2007, 161, Çizim 3). Kadıkalesi’nin tüm İslam ithallerinin henüz arkeometrik araştırması yapılmadığından, bunların da geliş yerleri ve içerikleri konusundaki karşılaştırılabilir bilgilerden yoksunuz. Bu nedenle de, önceki bezemesiz iki büyük toprak şişe gibi, onların kullanımı konusunda kazının arkeolojik bulgularına göre bir varsayımda bulunacağız. Söz konusu toprak kapları kaledeki Orta Çağ ticari üretimi içinde özgün bir yeri olan, kalın cidarlı dar uzun boyunlu “Anaia şişeleriyle” ilişkilendirdik: Buna göre küresel toprak kaplarla anılan cam şişelerle pazarlandığını varsaydığımız parfüm için Doğu’dan ham madde yani esans taşındığını düşünmekteyiz¹⁰. Yine de

⁸ Gök 2007, 161, Çizim 3; Tunçel 2014 ile yayın örneklerini çoğaltmak mümkündür. Anılan yayınlarda ve daha pek çok başka veri için burada kaynak göstere bileceğimiz üretim yeri tartışması yoktur. Öte yandan yurt dışındaki pek çok müze ve özel koleksiyon gibi, Anadolu’da da çeşitli müzelerden ve çok sayıda Orta Çağ kazısından bu kapların benzerleri bilinmektedir. Bunlardan biri de Harran kazısıdır ki yanılmıyorsam sayıca en zengin buluntu bu kazıdandır. 40. Kazı Sonuçları’ndaki sunuma göre 2017 Ağustos’unda Harran’daki kazıda 300 kadar “kürevi-konik kap” bulunmuştur. Kazıda ele geçtikleri mekân konusunda ise, “kazı başkanı Prof. Dr. Mehmet Önal’ın “cami ve hamam yakınında olan buluntu yeri için, hoş koku dükkânı” olarak adlandırması dikkate değerdir. Söz konusu kapların yayınlanmasını beklemekteyiz.

⁹ Watson 2004, 128-132’de yoğun bilgi ve karşılaştırma örneği bulduğumuz bu kapların kullanım amaçları parfümden eczaya kadar çeşitli malzemelerin saklandığı kaplar olduğunu görüyoruz. Burada da yer verilen, bazı kaynaklarda “Greek fire/Yunan ateşi” için kullanıldığı var sayılan, el bombalarının böyle süslü kürevi konik kapların işlevi olduğu konusuna gelince, pek çok İslam seramiği çalışması gibi bu önermeyi biz de kuşkuyla karşılıyoruz. Zira yaygın olarak söylendiği gibi, bize de bu amaçla kullanılacak kapların zengin motiflerle bezenmesi ve hatta renkli surlarla kaplanması mantıklı gelmemektedir.

¹⁰ İlk olarak Fenikeli gemicilerle Akdeniz’e yayılmış; doğulu eg-

olarak Orta Çağ seramik, cam ve kemikleri konu alan kitabımızda da anıldılar. Krşl. Mercangöz 2013b, 166-169, Res. X-2. Ancak bir makale çerçevesinde ilk kez, çok daha fazla örnekle ve ayrıntıyla burada yayınlanmaktadır.

Foto 4. Sarnıçta bulunmuş küresel gövdeli, sivri konik dipli "stoneware" /toprak şişeler: K.A.1 ve K.A. 2 cıva kapları; K.A. 3 ve K.A. 4 parfüm şişeleri. / *Sphero conical/stoneware vessels found in the cistern: Vessels used as mercury container (K.A.1 and K.A. 2) and vessels used as perfume container (K.A. 3 and K.A. 5).*

böyle bir önermenin arkeometrik analizlerle doğrulanması gerektiğinin de bir kez daha altını çizmeliyim.

Kadıkalesi kazılarında kalın cidarlı, küresel gövdeli konik dipli ve üzerinde kalıp bezemelerin yer aldığı toprak şişelerden dört-beş örneğe ait başka parçalar da bulunmuştur. Bunlardan biri de damla biçimli kabartmaları ve mavi sırlı ile dikkati çeker ki burada yer verilen fotoğrafta onu, sırlı ve sırsız İslam kaplarının (K.B.) arasında görmekteyiz (Foto. 5, K.A. 5). İlk kez sarnıçta karşılaştığımız testi, sürahi vb. sırsız, kalıp bezemeli kapalı kap parçalarına, kalede zaman zaman başka açmalarda da rastladık. Bunlara, Orta Çağ'da sulardaki çer/çöp gibi pislikleri süzmek üzere yaygın olarak kullanılan, süzgeçli testi ağız parçaları da eklendi. Sadece bunları, konik dipli küresel gövdeli şişelerle birlikte başka bir yayın çerçevesinde ve daha ayrıntıyla ele almayı düşünmekteyiz. Ancak bu konuda son bir söz olarak, onların ve konik şişelerin sırlı İslam seramikleri ile birlikte Doğu Akdeniz'den gelmiş olduklarının altını çizmeliyim¹¹.

zotik bitkilerin yağlarından elde edilen esansların Orta Çağ'da Araplar tarafından ticareti yapıyordu. Antik Mısır'da da yaygın kullanılan bitkisel içerikli esanslar halen de parfüm üretiminin ham maddesi olarak yaşamaya devam etmektedir.

¹¹ Bugüne kadar kazı buluntuları arasında, Orta Çağ Anadolu'sundan özellikle sırlı hiçbir seramiğin bulunmaması, Kadıkalesi sırsız ithallerinin de Doğu Akdeniz'den olduklarının bir göstergesidir. Bu kapların Suriye ve Mısır kaynaklı örnekleri için bkz. Watson 2004, 95-127. Öte yandan yurt dışındaki pek çok müze ve özel koleksiyonlardakiler gibi Anadolu'da da çeşitli müzede kürevi konik toprak şişeler sergilenmektedir. Aynı şekilde çok sayıda Orta Çağ kazısında bu kapların pek çok benzeri bulunmuştur. Burada Türkiye'deki buluntularla ilgili bir-iki yayını daha anacağız: genelde kapların arkeometrik bilgilerine pek yer verilmemesi; üretim yerleri konusunda da

Foto 5. K.B. Baskı bezemeli sırlı-sırsız islam seramikleri: K.A.5 mavi sırlı parfüm şişesi parçası. K.B. / *Glazed and unglazed Islamic ceramics with molded decoration and K.A. 5 perfume container sherd with blue glaze.*

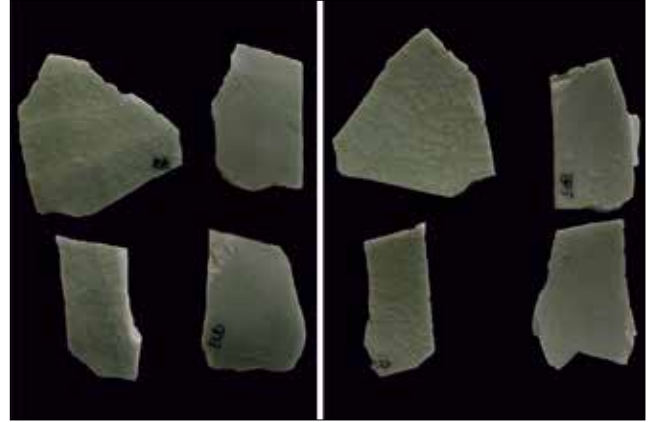
Diğer yandan Kadıkalesi'nde bulunmuş Doğu'dan ithallerin yalnız Müslüman ülkelerinin kaplarıyla sınırlı olmadığını, sarnıç buluntuları arasındaki küçük bir Çin seladon parçasından anlamıştık (Foto. 6, K.C. 1). Bu parça dış yüzündeki kalıpla verilmiş belli-belirsiz yivlere sahipti ve sarnıçın ıslak ortamından gelen pek çok sırlı seramiğin bozulmuş görünüşlerinin yanında canlı, parlak buzlu mavimsi-yeşil rengi, sert hamuru ile dikkatimizi çekmişti. Kazıda ilk kez karşılaştığımız bu seladon parçası, benzer örneklere göre, Çin'in Lung-chu'an/Long Yuan da denilen, Zhejiang veya Chekiang bölgesinden Güney Song dönemine (1127-1279) tarihlenen bir çanağa aitti (Paul-David 1968, 199, Fig. 393)¹². Buna göre söz konusu çanaklar küçük halka

bilgi bulmadığımız söz konusu yayımları karşılaştırmalarımız için kullanamadık. Bir kez daha bu konudaki birkaç yayın için bkz. Tuncel 2002; Özkul-Fındık 2013a; Özkul-Fındık 2013b. Ayrıca bir kısım Beylik devri örnekleri konusunda bkz. Gök 2011; Uçar ve Uçar 2018, özellikle s. 15-22.

¹² Paul-David 1968, bizim parçanın ait olduğu bir kâsenin fotoğrafı ile birlikte, Song dönemi sanatı ve seladonları hakkında ayrıntılı bilgiye rastladığımız ilk yayın oldu. İnternet ortamında "Longquan celadons" başlığı altında sayısız benzer örneklerle karşılaştığımızda; pek çok müzayede koleksiyonunda pazarlanan bu Orta Çağ kaplarını gördüğümüzde hayli şaşırдық. Çin'de aynı bölgede geleneksel olarak seladon üretiminin devam ettiğini öğrendiğimizde de sevindik. Orta Çağ kazılarının çoğunda ele geçen, Batılıların adlandırmasıyla seladon, uçuk mavi/yeşil sırlı bir grup Çin seramiğidir. Üretildikleri bölgenin adıyla Long Yuan yeşil seramikleri (Longquan greenware) olarak da bilinir. Bu kapların yapımında kullanılan bölgenin çamuru, şekil verilirken oldukça elastik, piştikten sonra son derece sert ve dayanıklı idi. Diğer bir deyişle hamur yapısı ve yüksek ısıda pişirimleri nedeniyle "stoneware" de denilen bir tür porselen gibi sert hamurlu olmaları bu seramiklerin önemli bir özelliğidir. Seladon kapların başka bir özgün yanı da Long Yuan bölgesinin feldspat kayalıklarından elde edilen, ısıtıldığında plastik akışkanlık kazanan; pişirildiğinde de parlaklaşan bir sırın kullanılmış olmasıdır. Bu karışım cam üretiminde de kullanıldığı bilinen "bitkisel küllerin"

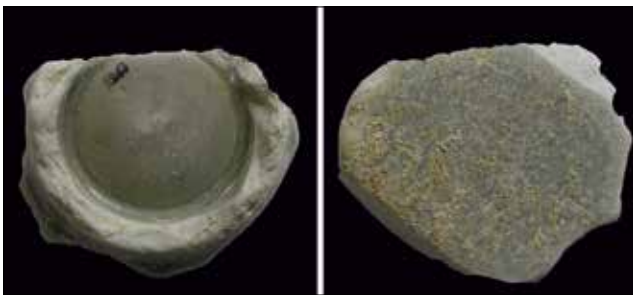

Fotoğraf 6. K.C.1 Sarnıçta bulunmuş lotus biçimli Long Yuan / Çin seramiği, seladon parçası. / K.C.1 Long Yuan/Chinese ceramic in lotus ware, celadon sherd.

Fotoğraf 7. K.C. 2 Kale içinde bulunmuş başka seladon parçaları. / K.C. 2 Other celadon sherds found in the fortress.

kaidelerin üzerinde açılarak yükselen, dış yüzleri çiçek taç yaprakları gibi şekillendirilmiş hafif küresel gövdeye sahip kâselerdendi. Bu görünüşleri nedeniyle de onlara, nadiren “krizantem”, yaygın olarak “lotus” kâseler de denilmekteydi. Kadikalesi kazılarında çok sayıda olmasa da yedi-sekiz adet, başka kaplara ait seladon örneklerine sahibiz: Bunlardan dört parçası mevcut bir kâsede iç ve dış yüzlerdeki çatlamış sır dikkat çekicidir (Foto. 7, K.C. 2). Burada başka bir örnek olarak sadece bir halka kaideye, seramikten çok mermerimsi bir taş; elmastan sonra doğadaki en sert taş olan yeşim taşı hatırlatan görünümü nedeniyle yer verdik (Foto. 8, K.C. 3). Seladonlar bir tür Orta Çağ ipek yolu ticaretinin verileri olarak, Çin’den Doğu Akdeniz İslam ülkelerine, oradan da deniz yoluyla bu Orta Çağ Bizans kalesine ulaşmış görünmektedir.

Fotoğraf 8. K.C. 3 Kazılardan gelen seladon parçalarından bir kaide. / K.C. 3 A base from celadon sherds from the excavations.

Burada seladonların üzerinde böylesine uzun uzun durmamızın nedeni ise, bazı yayınlarda da ifade edildiği¹³ gibi Çin seramiklerinin/porselenlerinin İslam seramiğinin esin kaynakları olduğuna inanmamdır: Öyle ki onların açık renkteki kap bünyeleri, İslam seramiklerinde frit hamurlarda; renkleri de özellikle tek renk mavimsi tonlardaki sırlarda ifade bulmuştur. Bu öykünme veya taklit etme, renk, teknik ve bezemede farklı kaplarda dahi, “lotus seladon kâse”lerin dış yüzündeki yaprakları ima eden boya ile yapılmış çizgisel dilimler olarak karşımıza çıkar. İslam çömlekçileri bu seramikleri örnek alarak turkuaz rengin ağırlıkta olduğu çok daha zengin renk ve desende, frit bünyeli harika İslam kaplarını yaratmış görünmektedirler. Bunların da Mısır’dan Suriye ve İran’a değin uzun bir üretim zincirinde Orta Çağ’ın lüks objeleri olarak yaygın ticareti yapılmış olmalıydı. Bu bağlamda İslam seramikleri, Kadikalesi’nin 13. yüzyıl ticaret ağında bir getiri kaynağı olarak Doğu Akdeniz’den Anaia’ya kadar taşınmıştı. Diğer bir deyişle Latin tüccarların muhtemelen Anaia limanından Avrupa’ya götürdükleri mallar arasında onlar da bulunuyordu.

Kazımızda bulunmuş, seladonları taklit eden seramiklerin başında, ecza kapları olarak bilinen kavanozlara ait malzemeyi belirtmeliyim: Bunlar Suriye kaynaklı oldukları söylenen frit hamurlu kaplardır ki yaygın olarak Batı literatüründe “Suriye albarelloları” olarak anıldılar¹⁴. Burada sarnıçtan gelen, kabağı andıran yivli on iki yüzlü gövdeye sahip, uçuk yeşil sırlı bir kavanoz ve başka bir kaide birlikte sunulmaktadır (Res. 9, K.D. 1). 12,5 cm yükseklikteki buluntumuza boyut ve görünümü ile benzer bir albarello Kıbrıs Paphos’taki kale

ilave edilmesi ise konunun bir başka püf noktasıydı. Seramiklerin iç ve dış yüzlerini kaplayan sır ile pişirim yapılıyordu. 1350 dereceye varan yüksek ısıda, seramik kabın bünyesi sertleşirken, sır son derece göz alıcı parlak bir ton kazanıyordu. Çin’de tarih öncesi dönemden itibaren yeşim taşından üretilmiş değerli vazolara benzer görünüşleri ile seladon kaplar, buzlu yeşil/su yeşili, mavimsi veya grimsi uçuk renklerde ve cam gibi parlak idi. Bu nedenle bir anlamda yeşim taşından yapılmışlar gibi göründükleri için de onlara “yeşim/jade seramik” de denilmiştir.

¹³ Çok sayıda yayınlardan biri için bkz. Jenkins 1983, 13.

¹⁴ Batılıların albarello olarak adlandırdıkları kapalı kaplar, özellikle merhem veya ilaç kavanozlarıdır ki Ortadoğu’dan gitmiş görkemli örneklerine rağmen, daha çok benzer formlarda ve renkli bezemelere sahip İtalyan maiolika kaplarının göbek adları oldu.

Fotoğraf 9. K.D.1 Frit gövdeli, mat soluk yeşil sırlı ilaç kavanozu: Suriye kaynaklı Albarello. / K.C. 3 Frit body, glazed opaque pale green medicine jar: Albarello, Syrian origin.

kazılarında da bulunup yayımlanmıştır (Megaw 1972, 338, fig. 29)¹⁵. Kadıkalesi'nde, sırlarını sarnıçtakilerden daha iyi korumuş, uçuk maviden yeşile değin farklı renklerdeki ve boyutlardaki gövdeleri yivli kavanoz veya vazolara ait çok sayıda başka parçalar da bulunmuştur. Tümünde ortak özellik, kalın cidarlı bünyelerindeki frit hamurun gözle görülür nitelikte kirli beyaz ve hatta bazen sarımtırak renkli, pek ince olmayan yapısıdır. Kaplarımıza yakın firuze renkli ancak yivsiz yuvarlak gövdelere sahip örnekler ise Ahlat'ta rastladık¹⁶.

¹⁵ Kadıkalesi'nde tümlediğimiz örnekte kaide çapı 6,4, ağız çapı 4,8 cm'dir. Siyah-beyaz fotoğrafından bizdekinden biraz daha koyu "mavimsi-yeşil" renkte olduğu anlaşılan Paphos'taki albarello da ongen gövdesiyle bizimki ile yaklaşık aynı boyutta, 12,6 cm yükseklikte olup, A. H. S. Megaw tarafından 12. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Burada tarihini kısaca hatırlatmak gerekirse, Bizanslılar tarafından limanı korumak üzere yapılmış olan Paphos kalesinin 1222'de (?) bir depremle yıkıldığına inanılmaktadır. 13. yüzyılda Lüzinyanlar (1192-1489) tarafından yeniden inşa edilmiş; 82 yıl kadar adaya hükmetmiş Venedikliler (1489-1570) tarafından sökülerek parçalanmasının ardından, Osmanlı hâkimiyetinde (1571-1959), 16. yüzyılda eski görkemi ile bir kez daha inşa edilmiştir. Bu kale duvarlarında devşirme olarak kullanılmış kırk sütun parçası nedeniyle "kırk sütunlu/caranda collanade" olarak da anılmaktadır.

¹⁶ Ahlat'taki yuvarlak gövdeli iki örnek için bkz. Karamağaralı 2007, Foto 7 (ağız parçası) ve 11 (tüm kavanoz). Bunların geniş bir dağılımını, yeni bir yayında şaşırtıcı olarak Barselona'ya taşınmış örneklerinden öğrendik: Beltran de Heredia ve Miro I Alaix 2108, 68, Lam. 7. Burada 7 numaralı levhada "verde turquesa" tek renkli seramikler" başlığı ile yer verilen frit hamurlu albarello ile başka kapalı kaplara ait fotoğraflardakiler gibi çeşitli ton ve biçimlerde benzer parçalar Kadıkalesi'nde de yoğundur.

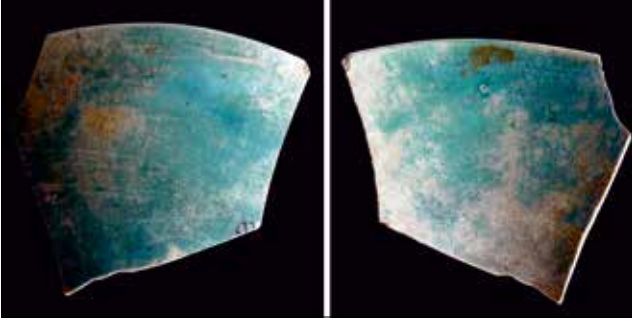
Kadıkalesi İslam seramiği buluntularından ağız çapı 18 cm olan konik bir kâsenin 7 cm. lik bir parçası, ince cidarlı ve iyi pişirimli frit hamuru ile Çin seledonlarına yukarıdaki kavanozlardan çok daha yakın bir örnektir (Foto. 10, K.E.1). Tek renk mavi sırlı, sarnıçta ıslak ortamında hayli bozulmuş olmasına karşın, 2009 yılındaki ilk araştırmamızda onun Al Sabah koleksiyonundaki frit gövdeli mavi mat sırlı bir kâseye çok benzediğini gördük. Söz konusu konik kâse Suriye kaynaklıydı ve 12. yüzyıla tarihlenmişti (Watson 2009, 290/Cat. K2)¹⁷. O. Watson frit tekniğinin Mısır'dan Suriye'ye girişinden sonra ilk üretim merkezi olarak nitelendirdiği yerin seramiklerini "Tel Minis kapları" olarak adlandırmaktadır. Kadıkalesi kazısında, sarnıç kazılarında sonra bulunmuş olan, 10 cm çapındaki bir kaide parçası aynı kaba ait miydi bilemiyoruz ama mat mavi sırlı ile sarnıçtaki rengi bozulmuş kâsenin Tel Minis kabı olduğunu doğrulamıştır (Foto. 11, K.E.2).

Porselene yakın ince cidarlı, iyi pişirimli frit hamurlu ve mat beyaz sırlı başka bir kabın parçaları, 22 cm. ağız çapında ve hafif dışa çekik dudaklı bir kâsenin kısmen tümlediğimiz parçalarıydı ve kenarda mavi akıtmalı küçük bir leke görülüyordu (Foto. 12, K.E.3). Beraberindeki başka küçük parçaya göre mavi lekeler kabın ağız kenarında tekrarlanmaktaydı. Benzer mavi boya lekesi, kale buluntuları arasındaki 10 cm çapında basık halka kaideli bir tondo parçasında da karşımıza çıktı (Foto. 13, K.E.4). Burada önceki gibi mavi boya frit hamurlu kabın çatlamış sırlarının içine uygulanmıştı. Şimdilik her iki örneğin paralellerini yayınlarda bulamadık ama onların sert bünyeleri bu iki kabın da Suriye'den getirilmiş olduklarını düşündürmektedir¹⁸.

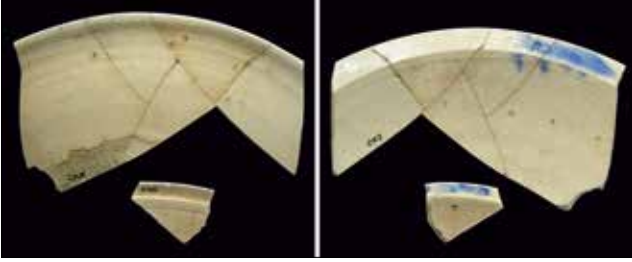
Kaledeki İslam seramiklerinin en yoğun grubu, frit hamurları ve uçuk mavi veya turkuaz sırlarıyla seledonları çağrıştıran çeşitli tabak ve kâselere ait örneklerdir. Bunlar bünyelerindeki ve sırlarındaki kuvars/cam kristallerinin zamanla ayrışmasına bağlı olsa gerek sedefimsi görünüşleri ile son derece dikkat çekicidir. Sayısız parça Kadıkalesi'ne getirilmiş onlarca kabın varlığına işaret eder (Foto. 14, K.F.). Genelde az da olsa tüm açmalardan gelen bu kaplara ait parçaların çoğunluğu sarnıç buluntusudur; nemli ortam nedeniyle de sırları ve renkleri kısmen bozulmuştur. Aşağı yukarı aynı kalınlıktaki cidarlardaki frit bünyeler, içlerindeki kile göre pembemsi, sarı ya da kirli beyaz kristalli yapı gösterirler. Bu halleri ile yukarıdaki ince ve sert gövdeli, mat

¹⁷ Kaynağa göre Al Sabah koleksiyonundaki kâsenin çapının da 18 cm olması ilginçtir. Ancak onun 6 cm olarak verilmiş yüksekliğini dikkate alırsak, bizim parçanın mevcut boyutuna göre kabımız daha derince olmalıdır.

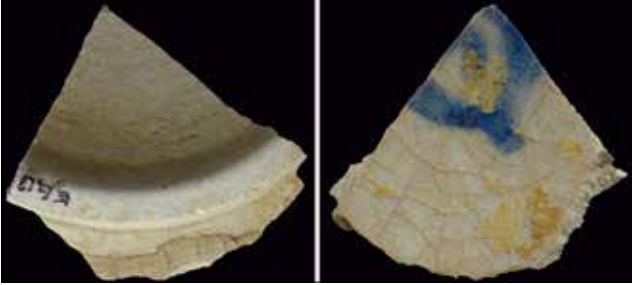
¹⁸ Söz konusu dört kaptaki gözlemediğimiz porselen benzeri frit bünyeler, onları diğerlerinden ayıran ortak özellikleriydi. Buradan hareketle mavi mat sırlı kapların doğrudan Tel Minis'den kaledeki bir örneğinin varlığını da dikkate alarak böyle bir sonuca varmaktayız.

Fotoğraf 10. K.E. 1 “Tel Minis seramiği” olarak da adlandırılan frit gövdeli, mat mavi sırlı kâse parçası. / K.E. 1 Frit body, opaque blue glazed bowl sherd also called “Tel Minis Ware”.

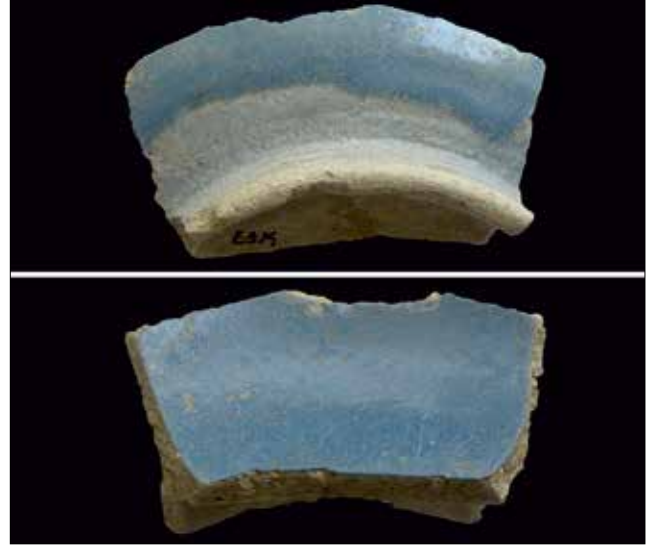
Fotoğraf 12. K.E. 3 Frit gövdeli, mat beyaz sırlı, mavi boya akıtmalı kâse parçası. / K.E. 3 Frit body bowl sherd of an opaque white glazed with splash blue paint.

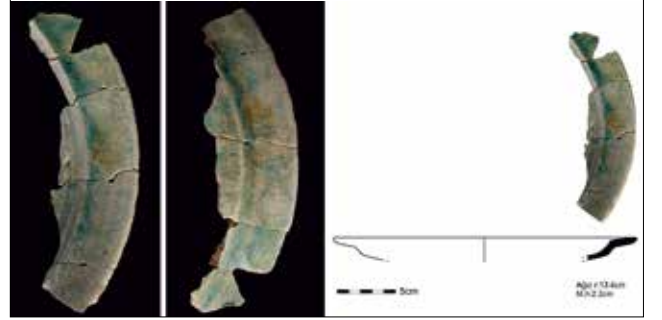
Fotoğraf 13. K.E. 4 Frit Gövdeli, mat beyaz sırlı, mavi boya akıtmalı kaide parçası. / K.E. 4 Frit body base sherd of an opaque white glazed splash with blue paint.

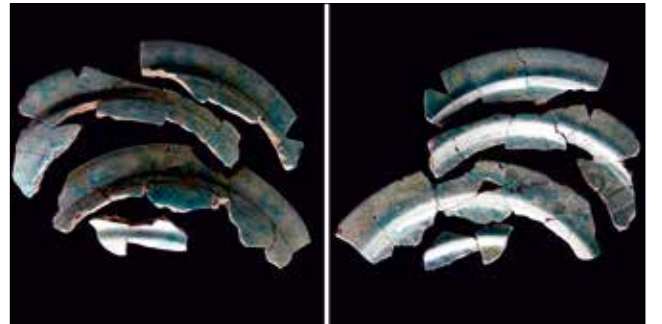
Fotoğraf 14. K.F. Frit hamurlu, mavi sırlı kaplara ait çeşitli kaplara ait parçalar. / K. F. Frit body sherds of blue glazed wares.

Fotoğraf 11. K.E. 2 Frit gövdeli, mat mavi sırlı kaide parçası (Tel Minis seramiği). / K.E. 2 Frit body base sherd of an opaque blue glazed pottery (Tel Minis Ware).

Fotoğraf 15. K.Fa.1 Frit hamurlu bezemesiz tabak ağzından parçalar. / K.Fa. 1 Sherds of rim of undecorated frit-paste plate.

Fotoğraf 16. K.Fa. 2 Frit hamurlu bezemesiz başka bir tabak ağzından parçalar. / K.Fa. 2 Sherds of rim from undecorated frit body another plate.

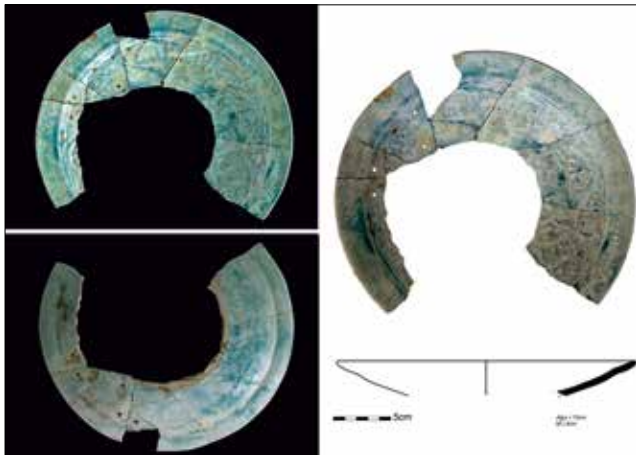
sırlı kaplar kadar kaliteli görünmezler. Kadıkalesi’ndeki İslam seramiklerinin sayıca en yoğun grubu olduğunun bir kez daha altını çizerek, yarı tümlenmiş, yaklaşık 27 cm çapındaki sığ bir tabağa ait parçalara ilk olarak yer vermek istedik (Foto. 15, K.Fa.1). Kabın dışı çekik geniş dudakları, tabakla düz olarak birleşmez, hafif içe doğru eğimli görünümündedir. Benzer tarzda geniş dudaklı bir diğer

tabak ise 32 cm ağız çapıyla Kadikalesi'nin bulunmuş en büyük tabağıdır (Foto. 16, K.Fa.2). Öncekiler gibi geniş dudaklı bir üçüncü tabağa ait parçada ise dışa çekik kenarın başladığı yerde bir-iki sır birikintisi görülür ki bu da tabakta bir bezeme varmış izlenimi uyandırır (Foto. 17, K.Fa.3). Bu örneklerde sırlarının alımlı yanar dönerli renklerinin dışında süslemelerinin olmaması ortak bir özellik iken Foto. 16'da kısmen tülenmiş ayrı bir tabak kenarında dikkati çeken kabartma bezemeler, turkuaz sırlı bezemesiz tabak ve kâselerin yanında kabartmalı kaplara işaret eder.

Böylesine kabartmalarla bezenmiş seramik parçaları Kadikalesi buluntuları arasında zengin bir repertuvar ortaya koymuştur. Biraz daha fazla sayıdaki parçayı bir araya getirdiğimiz 28 cm çapındaki bir tabakta, dışa çekik dudakların dışında tüm kabın içini kaplayan kalıp bezeme bulunmaktadır. Burada şeffaf sırlın altında kendini gösteren, kalıpla yapılmış kıvrım dallı bir kompozisyon son derece alımlıdır (Foto.18, K.F.b.1). Bu örnekte bazı parçalardaki delikler, bu tabağın kendi döneminde kırıldığını ve parçalar muhtemelen tellerle birbirine

Fotoğraf 17. K.Fa. 3 Frit hamurlu bezemesiz tabak kenarı: İçte dudak kenarında biriken sır bezemeyi andırır. / K.Fa. 3 Sherd of plate rim: The condensation of glaze inner face of the lip looks like a decoration.

Fotoğraf 18. K.F.b.1 Kısmen tülenmiş frit hamurlu ve mavi sırlı, kalıp bezemeli yayvan tabak parçaları: Parçaların bazılarında görülen karşılıklı delikler, kabın Orta Çağ'da da onarılmış olduğunu göstermektedir. / K.Fb. 1 Sherds of frit body and blue glazed wide plate with molded decoration of which partly restored: Corresponding holes on some pieces indicate that it was also repaired in the Middle Ages.

bağlanarak, onarıldığına işaret eder. Frit hamurlu, mavi sırlı yayvan tabaklardan bir diğerrinin az sayıdaki parçasında, önceki gibi dışa çekik dudaklar dışında tabak içinde kalıp bezemede geometrik ve bitkisel karakterli motifler bir arada görünmektedir (Foto. 19, K.Fb.2).

Fotoğraf 19. K.Fb.2 Frit Hamurlu, Mavi Sırlı Kalıp Bezemeli Tabak Kenarından Parça. / Frit ware sherds from rim a plate with blue glazed molded decoration.

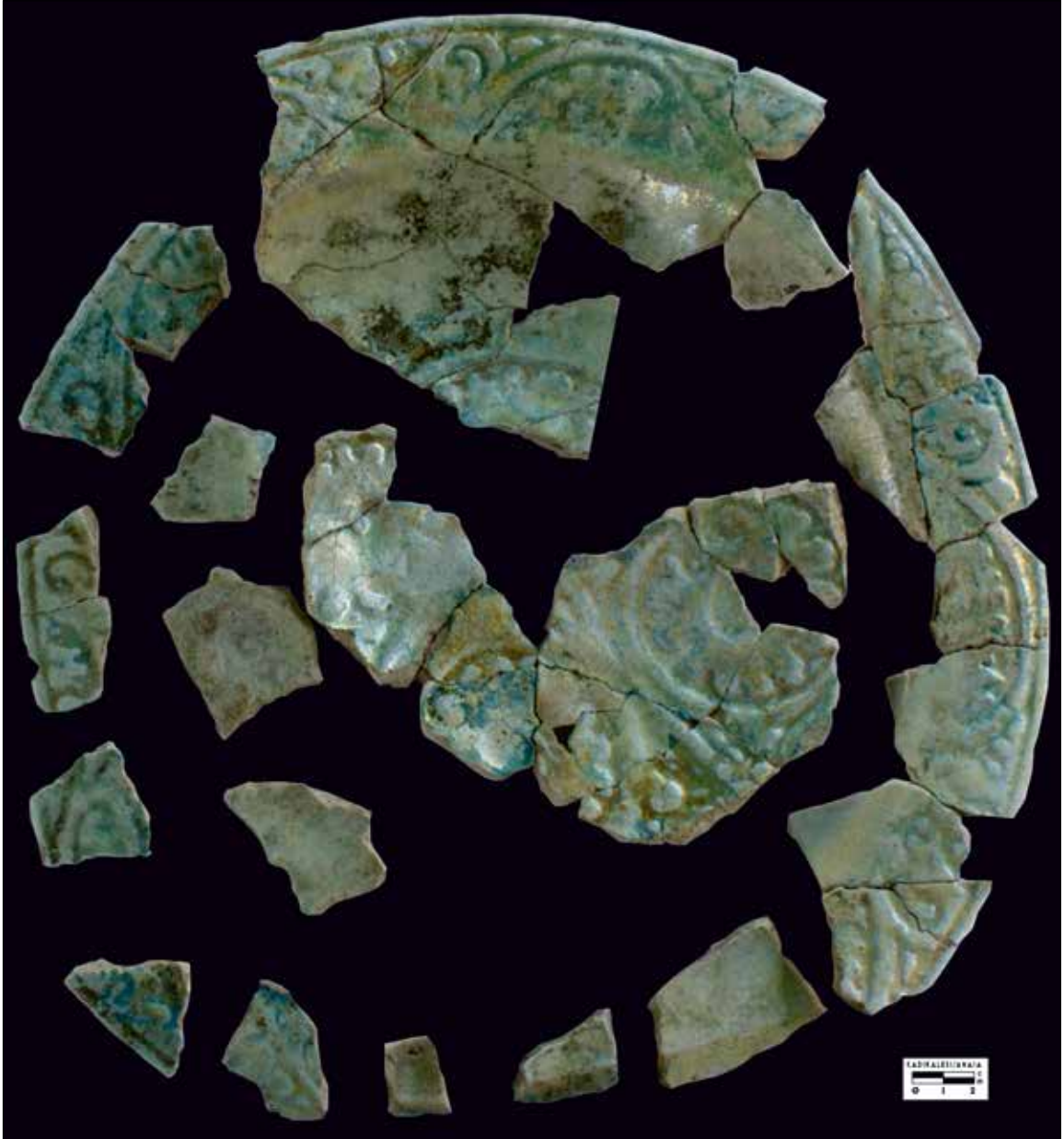
Fotoğraf 20. K.Fb. 2 Frit hamurlu, mavi sırlı kalıp bezemeli aynı tabak parçaları, iç yüzü bezemesiz başka parçalarla birlikte. / K.Fb. 2 Sherd from the same plate of frit paste with blue glazed and molded decoration, together with the sherds of another ware with undecorated inner face.

Fotoğraf 21. K.Fb. 3 Frit hamurlu, mavi sırlı tabak parçalarından birinin arka yüzündeki kalıp bezeme. / K.Fb. 3 The moulded decoration on surface of one of the frit body sherds.

Tekrarlarsak bunlar Kadıkalesi buluntularının bezemeli ya da bezemesiz tabak ve kâselerinin aynı ticari mal grubuna ait olduklarını kanıtlarıdır (Foto. 20, K.Fa.4 ve K.Fb.3). Eğer kaplar içte süslenmemişse, kalıp işi kabartmaları dış yüzde görmekteyiz. Böyle bir küçük tabak kenarının arkasında, sırnı camsı dokusu altındaki kalıp işi desen belki de, alımlı bir yazı bordürüne işaret etmektedir (Foto. 21, K.F.b.3).

30 cm çapındaki yayvan bir tabağa ait çok sayıda parçalar, bu gruptaki en gösterişli bezemelere sahiptir (Foto. 22, K.F.b.4). Turkuaz sırlı Kadıkalesi bu grup İslam seramiklerinin içinde rengini de kaybetmemiş tek örnektir aynı zamanda. Bu tabak şimdilik benzer örneğini bilmediğimiz eşsiz bir eserdir. Zira tabağın dışa çekik dudağında kıvrım dallarla başlayan kabartmalar kabın tüm

Fotoğraf 22. K.Fb. 4 Frit hamurlu, mavi sırlı yoğun kalıp bezemeli yayvan tabak parçaları. / K.Fb. 4 Sherds of frit body and blue glazed wide and shallow plate with intensive moulded decoration.

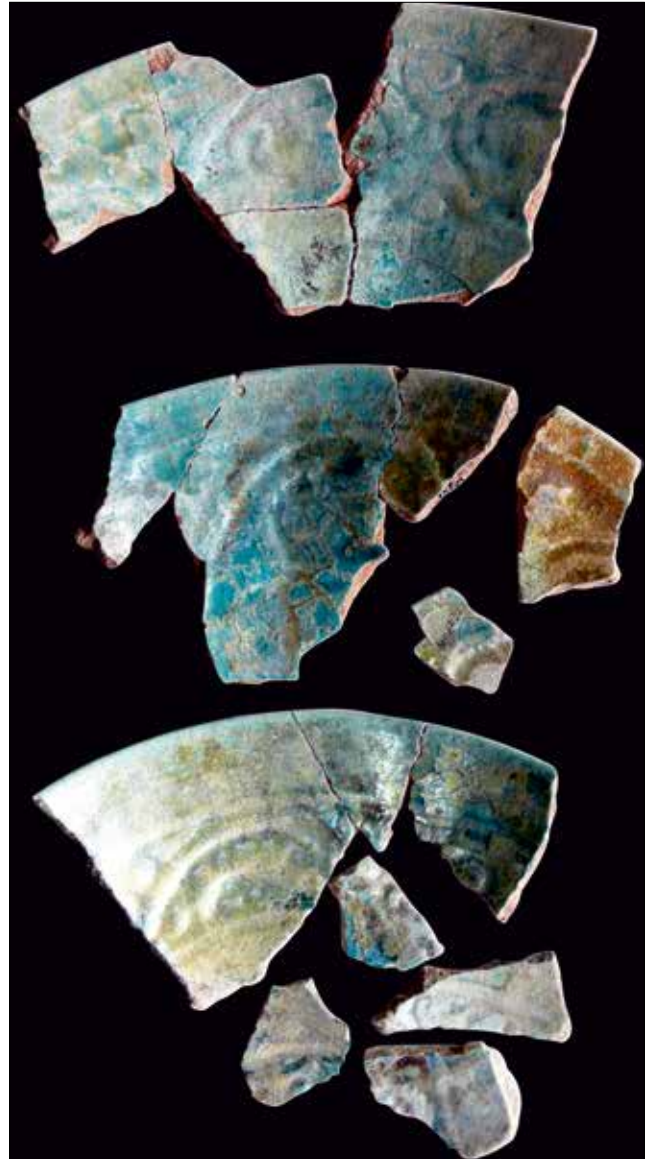
iç yüzüne farklı tarzda yayılmıştır. Eksik parçalara rağmen tabağın tondoda ve çevresinde ayrı ayrı madalyonlardan oluşan ender bir kompozisyona sahip olduğunu görmekteyiz.

Bu güne kadar söz konusu tabaklara ait olabilecek tüm ya da parçalar şeklinde herhangi bir kaide buluntumuz olmadı. Dolayısıyla bu konuda sadece tahminlerde bulunabiliyoruz. Belki de bunlarda alışıldık halka kaideler yerine, kabın dibinde kendinden biçimlenen yüzeysel tabanlar bulunuyordu. Nitekim K.Fa.1'in (Foto.15) profili, Mısır veya İran'dan olduğu söylenen bir örnekteki gibi kaidesiz ve düz bir dibi akla getirmektedir (Watson 2004; 180, Cat. D.12)¹⁹. Diğer yandan K.F.b.1 gibi kısmen derince tabaklar için Suriye'den, lakâbi tarzındaki bir tabaktaki gibi, genişçe alçak bir halka kaide düşünülebilir (Watson 2004; 291, Cat. K.2). Kaideleri nasıl olursa olsun, tabak buluntularımızdaki çaplar 26 cm'den 32 cm'ye kadar değişir; turkuaz sırlı dışa çekik geniş dudaklar ve düz yayvan sığ gövdeler yaygın bir özelliktir. Tek renk buz mavisi ya da yeşili; soluk turkuaz şeffaf sır altındaki kalıp bezemeli veya bezemesiz tabak ve kâselerin Kadıkalesi'nin dışında böyle zengin örneklerine rastlamadık. Bu ayrıntıda belki de İslam topraklarında Anaia'lı tüccarların siparişleriyle satılmak üzere Kadıkalesi'ne taşındılar. Ya da ticaret için kalede de üretildiler. Bu ikinci önermeyi kalede bulduğumuz, sırsız seramik yapımında kullanılan bir kâseye ait iki kalıp parçasına dayanarak yapmaktayız. Diğer yandan kalede üretilen "Ege Kapları" denilen Bizans seramikleri arasında bulduğumuz yerli yapım parçalarındaki kaligrafisi oldukça düzgün Arapça yazılar burada İslam dünyasından da ustaların varlığına işaret etmektedir. Bu da Doğu Akdeniz'deki İslam ülkelerinden sadece kap-kacak taşınmadığını, üretim için teknik ve hatta belki de ustaların da getirilmiş olabileceğini gösterir.

Ağız çapları 20 cm civarındaki üç konik kâsede de iç yüzlerde, ağıza yakın kalın bantlar halinde kalıp bezeme bulunmaktadır. Bezemeler frit bünye üzerindeki şeffaf mavi sır altında bazen kabın dibine-tondoya kadar inen yaygın kompozisyonlar halindedir (Foto. 23, K.Fb.5). Bir diğer kâsedeki şeffaf buzlu mavi sırnın okside olmuş soluk rengi ise sırnın ne denli ince katman halinde uygulanabildiğine bir kanıttır (Foto. 24, K.Fb.6). Kadıkalesi'ndeki tek renk mavi şeffaf sırlı, kalıp bezemeli tabak ve kâselerin renklerinin özgün görünüşleri gerçekte nasıldı, bilemiyoruz. Ama Kuveyt Milli Müzesi'nde Doğu İran'dan 13. yüzyıla ait frit hamurlu ve turkuaz sırlı kaplarda görüldüğü üzere canlı ve parlak olmalıydılar²⁰.

¹⁹ Bu tabak, kırmızı hamurlu, beyaz mat sır içine yeşil boya yazıtlıdır ve 10. yüzyıla tarihlenmektedir.

²⁰ Ondan fazla karşılaştırma örneğinden başlıcaları için bkz. Watson 2004; 310-323, Cat. L.10, Cat. L.11, Cat. L.13, Cat. L.15 (bezemesiz); Cat. L.6, Cat. L.12, Cat. L.14, Cat. L.17 (kalıp bezemeli örnekler).

Fotoğraf 23. K.Fb. 5 Frit hamurlu, mavi sırlı iç yüzü kalıp bezemeli kâselerden parçalar. / K.Fb. 5 Sherds of frit body and blue glazed bowls with moulded inner face decoration.

Fotoğraf 24. K.Fb. 6 Frit hamurlu, mavi sırlı kalıp bezemeli kâsenin iç ve dış yüzünden görünüşler. / K.F. 6 Views from inner face and surface of a frit body bowl with blue glazed and moulded decoration.

Ağız çapı 17 cm olan ve küresel gövdeli küçük bir kâseye ait parçalar; kaledeki zarif İslam kaplarına bir örnektir (Foto. 25, K.G.1). Neredeyse yumurta kabuğu kadar ince cidarlı kâsenin dış yüzünde ağıza paralel bir konumda, çiçekli kufi yazı benzeri motiflerden oluşan kabartma bandı, kısmen kazınarak derinlik kazandırılmış kalıp süslemesidir. Frit bünyeyi içte ve dışta tümüyle kapatan yoğun şeffaf sır, inci parlaklığıyla kâseye sedeftenmiş gibi bir görünüm kazandırmıştır. İran kaynaklı muhtemelen Kâşân'dan bir sürahi, boynundaki "keyifli iç, berhudar ol" anlamındaki kabartma yazıt bandı ve ince kaliteli frit hamuru ile paralel bir örnektir (Watson 2004, 306, Cat. L.3). 12. yüzyıl sonlarına tarihlenen sürahide, bizdeki kâseden farklı olarak mavi akıtmalar da vardır. Küçük bir tabağa ait kenar parçası ise bu ender grubun Kadikalesi'ndeki bir diğer örneğidir (Foto. 26, K.G.2).

Yakın görünümdeki frit hamurlu, şeffaf sır altı kalıp bezemeli ve mavi boya akıtmalı derin bir tabağa ait ağız parçaları ise, kalıp bezemeleri ile turkuaz (K.F.) ve şeffaf sırlı (K.G.) kaplar arasında ama kendine özgü görünen; kazı buluntuları ve yayımlanmış İslam seramikleri içinde de nadide bir örnektir (Foto. 27, K.H.). 30 cm çapındaki tabağın gövdesinden 8 cm'ye varan korunmuş parçalarında, hafif içe dönük düz ağız kenarının dıştan verev minik diş kabartmaları çevreler. Bunun hemen altında dirsek yaparak aşağı inen kabın kısmen yüksekçe

Fotoğraf 25. K.G.1 Frit Hamurlu, Şeffaf Sırlı, Küresel Gövdeli, Dış Yüzünde Kalıp Bezeme Olan Bir Küçük Kâseden Parçalar. / K.G. 1 Sherds of a frit body, small spherical bowl with moulded surface decoration under transparent glaze.

Fotoğraf 26. K.G. 2 Frit hamurlu, şeffaf sırlı içi kalıp bezemeli yayvan bir tabaktan küçük bir parçalar. / K.G. 2 Sherds of a frit body shallow plate, with moulded inner face decoration under transparent glaze.

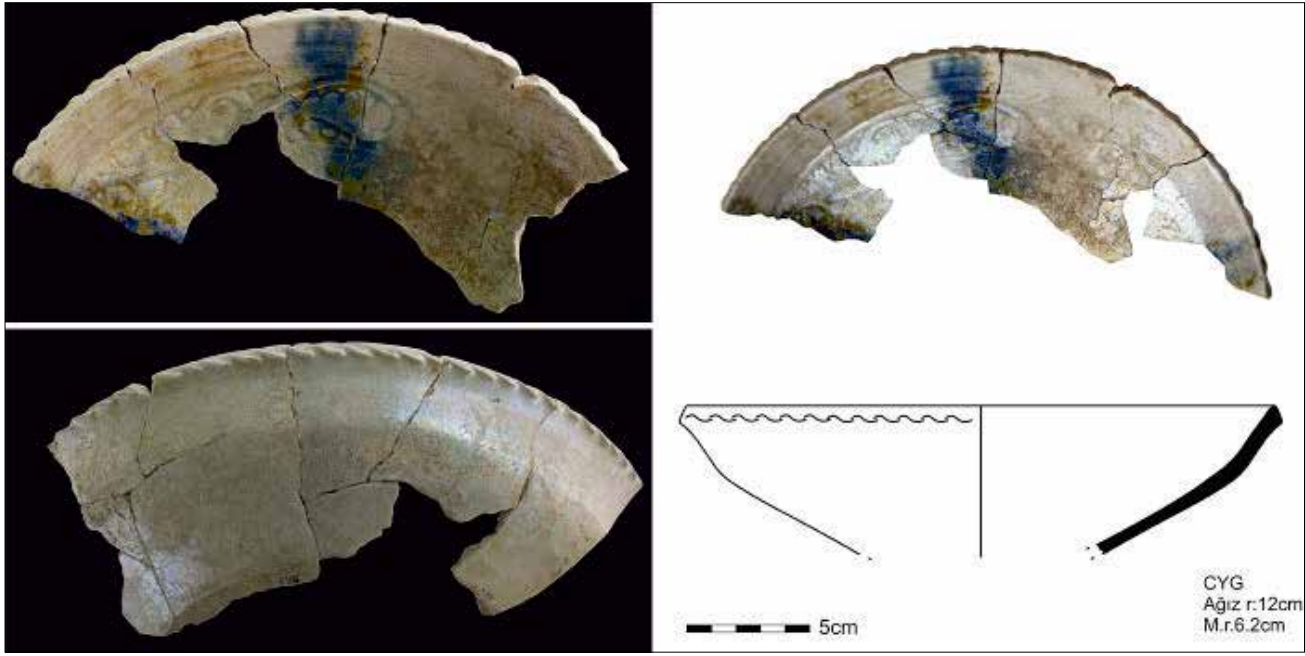
bir kaideye sahip olduğunu düşünüyoruz. Kabın içindeki kıvrım dal kompozisyonlu kalıp bezeme, yukarıdaki mavi şeffaf tabakları ve özellikle Foto. 17'deki örneği akla getirmektedir. Tek renk şeffaf sır altında kalıp tekniğindeki kabartma desenleri, mavi boya akıtmaları ile İran kaynaklı 12. yüzyıl sonlarına tarihlenen sürahiyle yakınlık gösterir (Watson 2004, 306, Cat. L.3). Diğer yandan Harim kale kazılarında bulunmuş şeffaf sıraltı kabartma desenli, mavi boya akıtmalı konik bir kâse (Gellichi ve Nepoti 2007, 464, fig.8) örneğimize benzer görünümüne rağmen, Tel Minis kaplarındaki beyaz mat sırsı nedeniyle Kadikalesi buluntusundan ayrılır²¹. Mat sır içine akıtması nedeniyle farklı biçimi ve kalıp bezemesine rağmen Harim kazı buluntusu Foto. 12'deki K.E.3 no.lu kâsemize yakındır.

Kadikalesi İslam seramik gruplarından şimdiki kapların ortak yanı şeffaf sırlarının altındaki kazıma bezemeleridir (K.İ.). Burada yer verdiğimiz ilk parçalar, frit hamurlu bir tabak ve bir kâseye aittirler. Bu kapların ağızlarına yakın konumda bir bant halinde, kimi soyut kıvrımlar, iç yüzde şeffaf mavi sır altına kazıma (insize) olarak işlenmiştir (Foto. 28, K.İ.1). Selodonlardan da bilinen sır altı kazıma bezemeler, Kadikalesi'ndekilere benzer tarzda, 12.-13. yüzyıla ait Doğu İran'dan bir sürahide karşımıza çıkar (Watson 2004; 310-323, Cat. L.26).

Kadikalesi İslam buluntuları içindeki sıraltı kazıma bezemeli başka bir örnek ise mangan sırsın mora çalan kahverengi yanar-döner görünümü ile dikkat çekicidir. Frit hamurlu kap parçaları, alışılmış konik örneklerden farklı olarak, alçak kaide üzerinde yükselen silindirik gövdesi olan derin bir kâseye aittir (Foto. 29, K.İ.2). 22 cm ağız çapındaki kabın kaidesi dışında tüm iç ve dış yüzü mangan sırla kaplanmıştır. Kazıma bezemeler gövdenin dışında, yazı taklidi soyut motiflerden oluşmaktadır. Bu kabın benzerini henüz görmedik, ancak mangan sır altı kazıma bezemeli yakın bir örneği Al Sabah koleksiyonunda, Kuveyt Milli Müzesi'nde bulunan bir albarelodur (Watson 2004, 305/Cat.L.2). 12. yüzyıla tarihlendirilmiş, muhtemelen İran'dan ve Kâşân'dan olduğu belirtilen albarello, pembemsi mor renkteki mangan sırsı altında, kabın tüm gövdesinde düşey bantlar halinde kazıma bezemeler vardır.

Buluntularımız arasında bir örnek firuze sır altında siyah motiflerden oluşan bezemesi nedeniyle enderdir. Yaklaşık 30 cm çapındaki bir kavanoz veya vazodan, 11x7.5 cm boyutlarındaki parçada iç yüz bezemesizdir. Dış yüzde

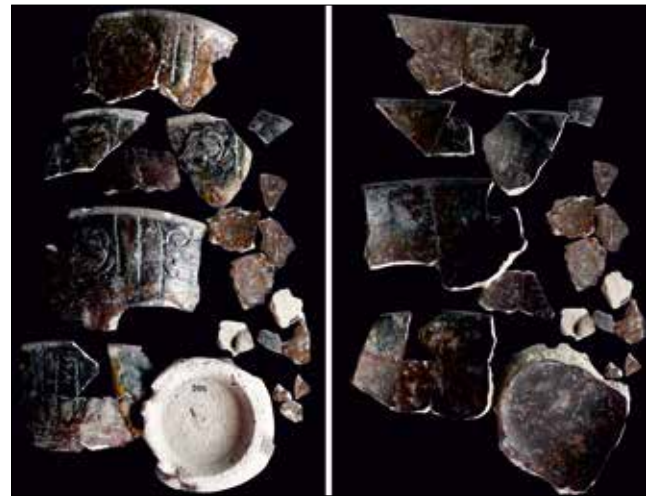
²¹ Bu yayında konu edinilen kâse parçası frit kapların ilk grubuna (fritware I) atfedilir ve söz konusu kapların özellikleri 1171'de Eyyubi'lerden kaçan Fatimi Mısırlı çömlekçilerle Suriye'ye gelen ve oradan da İran'a geçen bir teknik olarak yorumlanmıştır.

Fotoğraf 27. K.H. Frit hamurlu ve sıraltı kalıp bezemeli ve mavi boya akıtmalı derin bir tabaktan parçalar: Kaidesi olmayan tabağın gövdesi kısmen tümlenebilmiştir. / *K.H Sherds of frit body of a deep plate with moulded inner face decoration and blue splash paint under glaze. In the absence of its base, the plate was partly restored.*

Fotoğraf 28. K.İ.1 Frit hamurlu çanaklardan, iç yüzde mavi sır altında kazıma (insize) süslemeleri olan seramik parçaları. / *K.İ. 1 Sherds of frit body bowls with incised inner face decoration under blue glaze.*

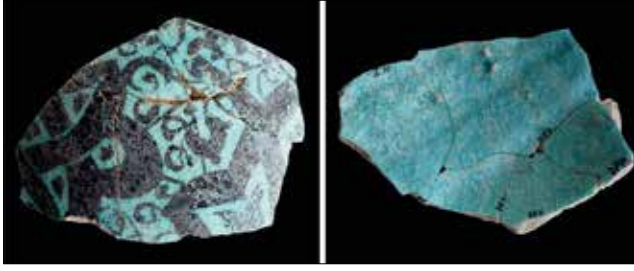

Fotoğraf 29. K.İ. 2 Frit hamurlu bir silindirik gövdeli derin bir çanağa ait, dış yüzde şeffaf mangan sır altında kazıma (insize) süslemeleri olan seramik parçaları. / *K.İ. 2 Sherds of a frit paste cylindrical deep bowl with incised surface decoration under purple glaze.*

ise küçük bitkisel kıvrımlardan oluşan bir fon üzerindeki kalın geçmeli motiflerin yer aldığı bir kompozisyon dikkati çeker (Foto. 30, K.I.1). Doğrusu kompozisyonun tümünü göremediğimiz gibi, kabın devamında süsleme ne şekilde geliyordu çıkarmak pek kolay değildir. Yine de Al Sabah koleksiyonundaki bazı tam kaplarda görüldüğü üzere, kabın dışında kalın bir süsleme bandı akla gelmektedir. Parçanın içbükeyliğine göre de bu kap albarello (Watson 2004, 335/Cat.N.2) yerine daha şişkin karınlı bir vazo olmalıydı (Watson 2004, 334/Cat.N.1). Söz konusu benzer örnekler göre parçamız İran, Kâşân kaynaklı silüet bezemeli seramik gurubuna dâhildir:

bir sıraltı tekniği olan silüet bezemede, frit hamurlu kabın siyah astarla kaplanan yüzeyinden motifler ortaya çıkacak şekilde astar sıyrılıyordu ve sonra firuze renkli şeffaf sırla kaplanıyordu²². Makalemizde yer verdiğimiz 2,5x3,5 cm boyutlarındaki başka küçük parçayı, süsleme karakterinin farklılığına rağmen silüet bezeme grubunda var saydık (Foto. 31, K.I.2). Benzer örneğini

²² Silüet teknikli İran kapları için bkz. Watson 2004, 333-336. Metinlerde açıklıkla ifade edilmese de silüet bezemeli İran-Kâşân kaynaklı kaplar, turkuaz sıraltı siyah astar (slip) boyamalı Suriye-Rakka seramiklerinden farklı kap biçimleri ve teknikleri ile ayrılmaktadır. Benzer örnekler 12. yüzyıla tarihlenirler.

Fotoğraf 30. K.I. 1 Frit hamurlu, turkuaz sır altı, siyah astar kazıma bezemeli vazo parçası (siluet seramik). / *K.I. 1 Sherd of frit body vessel with decoration carved through a black slip under turquoise glaze (silhouette ware)*

Fotoğraf 31. K.I. 2 Frit hamurlu, turkuaz sır altı, siyah astar kazıma bezemeli küçük bir kap parçası (siluet seramik?). / *K.I. 1 Sherd of frit body vessel with decoration carved through a black slip under turquoise glaze (silhouette ware?)*

bulamadığımız bu parçayı kesin değerlendirmekten sakınmaktayız.

İslam seramik buluntularımızın tek renk sırlı kaplardan sonra ikinci yoğun grubunu sıraltı boya bezemeli tabak ve kâseler oluşturmaktadır. Yaygın olarak şeffaf renksiz sır altında siyah ve mavi bezemeler görülürken, sıraltı boyamalarda sadece bir parçada üçüncü bir renk kırmızı görülür. Diğer bir deyişle kazımızda, İran'dan başlayarak Anadolu'ya kadar zengin uygulamaları olan çok renkli sırüstü boyamalı diğer bir deyişle minai teknikte zengin figürlü seramiklere ilişkin hiçbir örnek bulunmamıştır.

Kadıkalesi'nde ilk örnekleri sarnıçlardan gelmiş bir grup kâsenin ortak özellikleri, şeffaf sır altına koyu mavi ve siyah boyayla yapılmış bezemelerdir. Pek büyük olmayan kâselerdeki diğer bir ortak özellik ise dış yüzlerdeki kabın ağzındaki konturdan aşağı doğru akan paralel çizgilerdir. Bunlardan ilkinde içte yuvarlak göbekten başlayan ışınların çevresindeki baklava motifleri ve kabın ağzı kenarındaki zikzaklardan oluşan bir bant,

bezeme repertuarını oluşturur (Foto. 32, K.J.1). Burada boya bezemelerde, mavi ana hatların siyah taramalarla doldurulduğu dikkati çeker. Bu tarzda sıraltı mavi-siyah boyamalı örnekler 14. yüzyıla kadar özellikle Suriye ve Mısır da devam etmiş görünmekte. Yaklaşık aynı boyutlarda bir kâsenin dış yüzü örneğimize benzerken içte tüm yüzeyi kaplayan hayvan figürlü sahne onun daha geç bir uygulamaya bağlanabilir (Watson 2005, 404/Cat. R.8).

Benzer tarzdaki başka küçük kâselerden ufak parçalarda ise, kabın içinin bezemesi kıvrık yaprakların hâkim olduğu bitkisel karakterdedir (Foto. 33, K.J.2). Motiflerin çevre çizgilerinin siyah, içlerini dolduran çizgi taramalar ise mavi renktedir. Bu kabın dışındaki mavi boyayla yapılmış, tabağın ağzından aşağı akan paralel çizgi çiftleri Fustat'tan sıraltı mavi ve siyah boya bezemeli kaplarda da görülür. Bu kaba iki örnek bugün Kuveyt Müzesi'nde bulunan Fustat'tan bir örnekteki bitkisel bezeme karakteri bizim parçalarımıza yakındır (Watson 2004, 403/Cat. R.8). Kadıkalesi parçalarından birinin dış yüzündeki çizgiler, genel uygulamalardan farklı olarak biraz daha karmaşıktır.

Yine böyle bir küçük kâseye ait bir parçada ise bu kez kabın içini dolduran kalınca koyu mavi boyalı ikişer çizgi ve aralarında siyah beneklerin oluşturduğu, sıraltı bezeme görülür (Foto. 34, K.J.3). Bu kabın arka yüzündeki mavi boyalı paralel çizgiler, öncekilerden farklı olarak üstte dilimlerle son bulur. Kâsemizin iç ve dış bezemeleri için iki farklı karşılaştırma örneğine rastladık: İç yüzündeki bezeme İran, muhtemelen Kâşân'dan sıraltı mavi, siyah-turkuaz teknikli ve panel desenli bir kabın dışında karşımıza çıkar (Watson 2004, 388, Cat. Q18). Dış yüzdeki dilimli bezeme ise yine İran, Kâşân'dan, lajvardina kabı olarak adlandırılan bir başka kâsenin de dışında görülür (Watson 2004, 377, Cat. Q4). Her iki kap da 13. ile 14. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Şeffaf sıraltı, mavi-siyah boyama desenli kapların yer aldığı grup içinde değerlendirdiğimiz çok sayıda buluntularımızdan üç kaide, birbirinden ayrı tarzdaki kap içi bezemelere sahiptir (Foto. 35, K.J.4, 5, 6). Bunlardan soldaki (K.J.4) siyah konturlu ve koyu mavi/lacivert boya lekeli. Bununla aynı tarzdaki bezeme, Suriye, Şam'a atfedilen hayvan figürlü albareloda görülür (Watson 2004, 400, Cat. R.3). Nitekim bizim kaidedeki sır altı siyah konturlu motiflerin içinde dağılan mavi boya lekeleri ve fondaki kurgu, Al Sabah koleksiyonunda işaret edilen kabın ayrıntı fotoğrafında daha açık görülmektedir (Watson 2004, 394). Sağ üstteki kaide parçasında (K.J.5) ise tondodan kâsenin ağzına doğru ışınsal yayılan panel kompozisyonlu bezeme vardır. Buna göre iki mavi hatla ayrılan panellerin

Fotoğraf 32. K.J. 1 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boya bezemeli kâse parçaları. / *K.J. 1 Sherds of a frit body bowl with dark blue and black under transparent glaze painting*

Fotoğraf 33. K.J. 2 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boya bezemeli kap parçaları. / *K.J. 2 Sherds of a frit body bowl with dark blue and black under transparent glaze painting.*

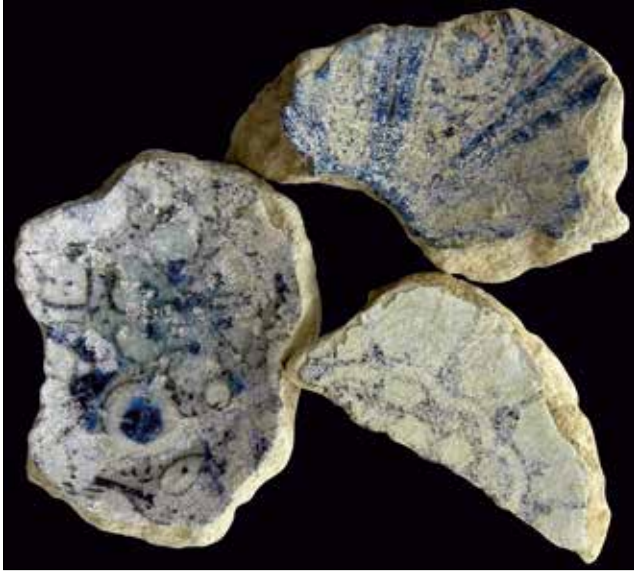
Fotoğraf 34. K.J. 3 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boya bezemeli kâseye ait iki parça. / *K.J. 3 Two sherds of a frit body bowl with dark blue and black under transparent glaze painting*

içinde bitkisel karakterli dolgu bulunuyordu. Ne var ki parçanın hayli bozulmuş olması nedeniyle sadece dolgulardaki bitkisel süsleme sezilmektedir. Ama bu kabımızın Watson 2004, 388-389, Cat. Q.18'daki gibi İran/ Kâşân mı yoksa Watson 2004, 204, Cat. R.9'daki bilemeyiz (LNS 855o ve LNS 855p) gibi Mısır/Fustat örneğine daha yakın olduğunu görmemiz için yeterli değildir. Diğer yandan aynı fotoğraf karesindeki

kaidelerden sağ alttaki parçada (K.J.6) sırın altındaki boya bezeme ayırt edilemeyecek kadar bozulmasına karşın tondoda dilimli bir madalyon sezilmektedir.

Alçak halka kaideli bu kap diğerlerinden mat beyaz sıyrıyla ayrılır (Foto. 36, K.J.6). Burada mat sır şeffaf sırdan farklı olarak, kaidenin üstünde ve altında kendini belli etmektedir. Tondodaki motif açıklıkla görülmez ama dilimli madalyonun ışınsal uzantılarının çağrıştırdığı benzer bir örnek, onun Suriye kaynaklı olduğuna işaret eder (Mason 1997, fig.19, MRT.27). Sıraltı/sırıçi²³ boyama desenli üç kaide de hamur yapıları ile birbirine çok yakın olmalarına karşın, muhtemelen İran, Mısır ve Suriye gibi üç ayrı üretim merkezine ilişkin uygulama farklılıkları ortaya koyarlar.

²³ Bazı yerlerde sıraltı terimini kullanmakta zorlanmaktayız. O. Watson'ın kitabında özellikle mat sırların görüldüğü örnekler için kullanılan "sırıçi" deyişi, anladığımız kadarıyla boya ile yapılmış desenler kurumadan uygulanan mat sır ifade etmektedir. Ancak bu tarz minai tekniğindeki gibi sır üstü uygulamalarla karıştırılmamalıdır.

Fotoğraf 35. K.J. 4, 5, 6 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boyama desenli üç kaide. / K.J. 4, 5, 6 Three bases of a frit ware with dark blue and black under transparent glaze painting.

Bu konuya ise belki parçalarımızla ilgili yapılacak bir arkeometri araştırması açıklık kazandıracaktır.

Böyle sıraltı/sırıçi boya bezemeli mat beyaz sırlı bir başka kaide, renkleri ve süslemesi ile Kadıkalesi buluntuları içinde tektir; deseni açısından yayınlı İslam kapları arasında da benzersizdir. Frit hamurlu, siyah bir çerçeve içine alınmış görünen tondo kompozisyonunun ana kurgusu siyah boyalı, çubuklarla birbirine bağlanmış baklavalardan oluşur (Foto. 37, K.J.7). Bunların arasındaki boşluklar mavi haçlarla doldurulmuş görünmektedir. Ancak boyamalardaki asıl vurgu baklava motiflerinin ortasındaki kırmızı beneklerdedir. Bir tondoda böyle bir süslemenin yer aldığı hiçbir paralel örnek bulamadık ama buradaki desenin ana hatları, Metropolitan Müzesindeki uzun boyunlu bir lüster sürahinin şiş basık karnındaki, büyücek madalyon bezemesinde karşımıza çıktı (Jenkins-Madina 2006,137, MMA22). Diğer yandan içinde kırmızı rengin de kullanıldığı üç renkli kaplardan bir başkasıysa, süsleme ayrıntıları ile kabımıza yakın görünmektedir: Bu yakın örnekte kâsenin içindeki ışınal kurgulanmış kompozisyonda mat beyaz sırlı hâkim olduğu panellerdeki kırmızı boyalı benekler dikkat çekicidir (Watson 2004, 377, Cat. Q4). Parçamız bu son karşılaştırdığımız seramikte de adı geçen, zamanla bir teknik olarak da anılan Lajvardina kaplara bir örnektir. Farsça lapis-lazuli demek olan lajvardina söz konusu değerli taştan üretilen kobalt mavisi/ koyu mavi/lacivert boyanın kullanıldığı seramikleri anlatmaktadır ki Oliver Watson, Ebu-l Kasım'dan bu boyanın kaynağı konusunda da bilgiler aktarır (Watson 2004, 22).

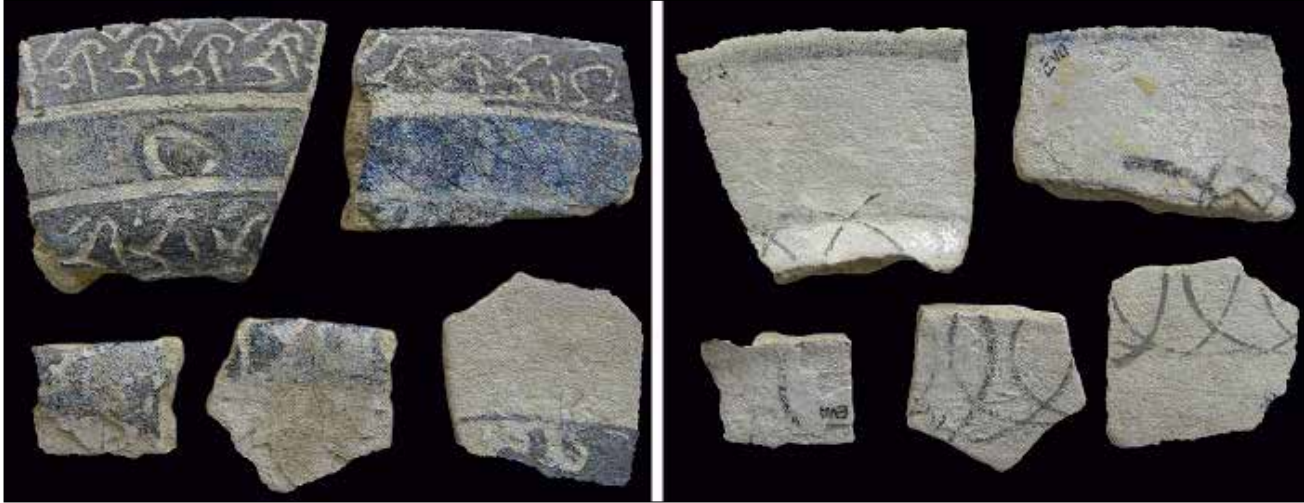

Fotoğraf 36. K.J. 6 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boyama desenli kaide. / K.J. 6 Base of a frit ware with dark blue, black and red under transparent glaze painting.

Fotoğraf 37. K.J. 7 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert, siyah ve kırmızı boya desenli kaide parçası (lajvardina?). / K.J. 7 Base of a frit ware with dark blue, black and red under transparent glaze painting (lajvardina?)

Buluntularımızdan frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert boyalı, 32 cm çapındaki bir tabağın parçaları ise yazıt bezemeleriyle bir başka ender örneğimizdir. Parçalarda dışa çekik dudağın üzerinde boya ile oluşturulmuş üç bant görülür: bantlardan dış ve içtekilere Arap harfleri kazınarak, zarif yazıtlar işlenmiştir (Foto. 38, K.J.8). Parçalar halindeki yazıtların okunabilir olup

Fotoğraf 38. K.J. 8 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert boyalı, kazıma yazıtlı tabak parçaları. / K.J. 8 Sherds of frit body plate with incised inscription and underglaze painting in dark blue.

olmadığını bilemiyoruz ama iki bantta da tekrarlayan harf öbekleri, sadece süsleme amaçlı olabileceklerini düşündürdü. İslam seramiklerinde iyi dilekleri veya bazı şiirlerden alıntıları konu alan okunabilir yazıtlar olduğu gibi anlamı olmayan süsleme karakterli yazıtlar da çokça görülür. Tabak parçalarının arka yüzünde ise iç içe geçen yayların oluşturduğu bir süsleme vardır ki bu süslemeler Suriye’de üretilmiş sır altı boya bezemeli kaplarda yaygındır (Mason 1997, 174, Fig. 3, SM.11; 182, Fig. 12). Bu ayrıntıları ile Kadıkalesi buluntusu tabak 12. yüzyıl sonlarından 13. yüzyıla değin tarihleyebildiğimiz Suriye kaynaklı mallar olabilir.

Frit hamurlu İslam kaplarından bir grup, şeffaf sır altındaki bitkisel karakterli siyah/lacivert boyalı bezemeleriyle ayırt edilirler. Şeffaf sırları parlaklığını yitirmiş çok sayıda parçadan burada, yayvan bir tabak kenarına yer verdik (Foto. 39, K.J.9). Bu parçanın arka yüzündeki siyah boya ile işlenmiş yatay S kıvrımları kabın kaynağını belirlememizde ipucu oldu. Bir önceki kâsede de ifade edildiği üzere, Suriye’de üretilmiş çeşitli teknik ve tiplerdeki pek çok tabak veya kâse arka yüzlerinde bu boya motifleriyle tanınırlar (Mason 1997, 174, Fig. 3, SM.10; 182, Fig. 12).

Fotoğraf 39’daki tabağın dış yüzünde görülen yatay S kıvrımları, bir kabın iç bezemesi olarak karşımıza çıkar. Frit gövdeli ve mat beyaz sırlı konik bir kâseye ait parçalarda, iç yüzde sıraltına siyah boya ile yapılmış yatay S kıvrımları hâkimdir (Foto. 40, K.K.1). Bazı yerlerde görülen mavi boya, siyah bezemelerin mavi renklerle gölgelendirilmiş olabileceğini akla getirir. Kabın dış yüzünde, üst kesimdeki mat beyaz sır, aşağılara kadar inmez, dolayısıyla altta kabın frit gövdesinin kırık krem rengi görülür. Suriye’de yaygın olarak dış

yüzlerde kullanılan yatay veya verev S kıvrımlarının, Kadıkalesi’ndeki örnekte kâsenin içinde ana süs unsuru olarak karşımıza çıkması, şimdilik paralel örneğini bulamadığımız bir durumdur.

Muhtemelen diğer kaplardan daha pahalı ve o zaman için aristokrasi için özel sipariş mallar olduklarından olsa gerek, Kadıkalesi’ndeki İslam seramikleri arasında lüsterler diğerlerine göre çok az sayıda ve çok küçük parçalar olarak bulunmuşlardır.

Bunlardan sarnıçtan gelen, bir tabak kenarına ait ufak parça, ince cidarı, iyi pişmiş beyaz frit hamuru ve mat beyaz sır üzerine lüster bezemesi ile dikkati çekmişti (Foto. 41 K.L.1). Resmin sağ tarafındaki solmuş gibi görünen lüster boyama, düz tabağın üst yüzündeki dilimli bir bezeme ayrıntısını gösterir. 10. yüzyıldan bazı Abbasi Dönemi lüster kâse ve tabaklarının iç yüzündeki tasvirler, kabın kenarlarındaki yarım yuvarlaklarla gösterilen, belki perdeli bir mekânı tanımlayan, çerçeve içinde yer alırlardı. Nitekim ut çalan bir müzisyen ya da elinde yelpazesi ile oturan adam gibi bazı figürlü tasvirler, muhtemelen bir bahçede ve bir perde önünde saray eğlencelerine atıfta bulunurken, böyle asılı perdeli çerçeve içinde tasvir edilmiş bir fil veya bir kuş da saray bahçelerinin jenre sahneleri yani günlük yaşamdan yansımalar olmalıydılar (Watson 2004, 191/Cat. E.11; 192/ Cat. E.13; 193/ Cat. E.15). Fotoğraf 42’nin sol tarafında tabağın arka yüzündeki mat beyaz sır üzerine boyanmış kalın verev çizgi ve hemen altındaki fırça darbeleri ile oluşturulmuş benekli bant bezeme, 10. yüzyıl Irak kaynaklı düz bir tabakta da karşımıza çıkar (Watson 2004, 194/Cat. E.16). Belli belirsiz alçak kaideye sahip söz konusu düz tabağın üst yüzünde, kenardaki süsleme aynı karakterde ancak farklı ayrıntılardadır;

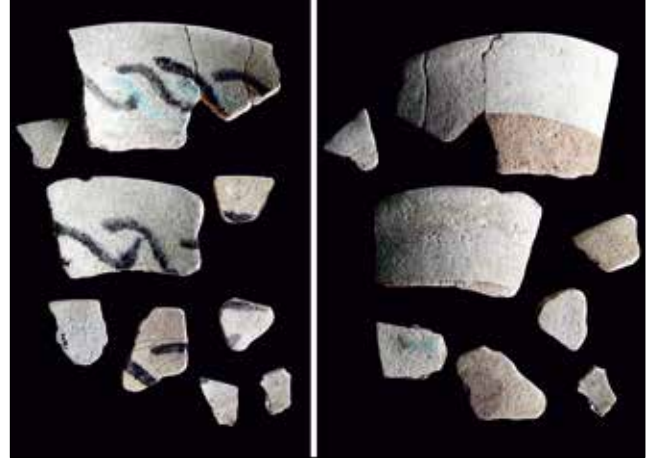

Fotoğraf 39. K.J. 9 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boya bezemeli tabak parçası. / K.J. 9 Sherd of a frit body plate decorated with dark blue and black under transparent glaze.

buna karşılık alt yüzünün kenar süslemesi örneğimizle aynıdır. Bu parça ilk bulunduğu, kabın üst yüzüne ait olduğunu düşündüğümüz soluk süsleme ile alt yüzünün koyu renkli lüster bezemesini hatalı üretim gibi görmüştük. Yukarıda atıf yaptığımız, elinde yelpazesi ile oturan adam tasvirli kaptı da, kabın içinde ve dışında, ayrı kap bezemeleri izlenimini veren, farklı tonlar görülür (Watson 2004, 192/ Cat. E.12).

Sarnıç buluntusu başka bir parçanın hayli aşınmış bezemesinde, lüster boyamalı fon altında mat beyaz sırda belirmiş bir yazı bandı dikkati çeker (Foto. 42, K.L.2). Seramik parçasının içbükey yüzeyinde harflerdeki kaligrafik zariflik; yazıtın altındaki lüster fonda kısmen kendini hissettiren ince halkalar İran lüsterlerini hatırlatır. Nitekim bir başka lüster bezemeli seramik parçasında, ana kompozisyonun ne olduğu görülme de, beyaz silüetler halindeki büyük motiflerin fonları, söz konusu ince halkalar ve noktalarla doldurulmuştur (Foto. 43, K.L.3). Bu parça da kıvrım dal ve ince halka-nokta bezemeleri ile İran'da madeni bir taşı andıran düz dipli kâse (Watson 2004, 356/ Cat. Q. 35) ve konik kâse (Watson 2004, 358/ Cat. Q. 36) gibi Kâşân tarzında bezemelere sahiptir²⁴. Bu

²⁴ Watson 2004, 356/ Cat. Q. 35 1218 tarihli yazıtlı anılan kırk kadar yazıtlı örnekten biridir. Watson 2004, 358/ Cat. Q. 36'daki konik kâse ise 1200-1220'lere tarihlenmiştir.

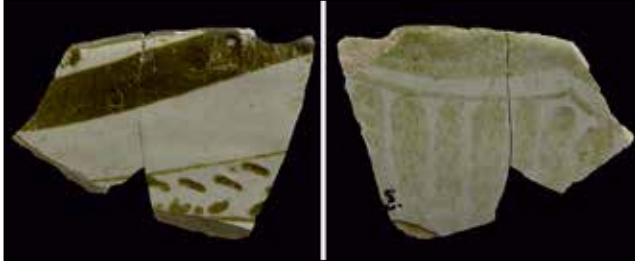

Fotoğraf 40. K.K. Frit hamurlu, dış yüzde mat beyaz sıraltı mavî-siyah S kıvrım bezemeleri olan kâse parçaları. / K.K. Sherds of a frit body bowl with surface decoration painted blue and black S curls under opaque glaze.

parçalarımızın Kâşân tarzındaki bezeme ayrıntıları ve anılan karşılaştırma örneklerine dayanarak onları 13. yüzyıla tarihlemekteyiz.

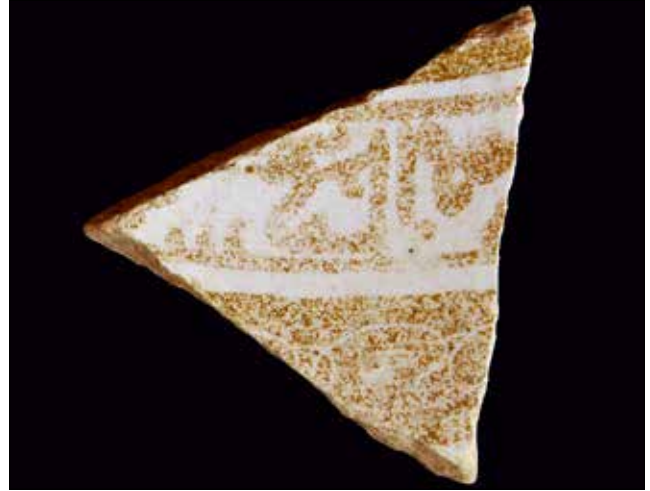
Kadıkalesi buluntularının tümü frit hamurlu ve lüster bezemelidirler. Bunlardan Fotoğraf 42'deki örnekte lüster bezemede de aynı ince kıvrık dallı çizgiler görülür; beyaz fon üzerinde güçlkle ayırt edilen kaligrafik (belki çiçekli harflerin bulunduğu) bir bant dikkati çeker. Böylesine yıpranmış ve küçük parça üzerindeki harflerin algılanması ve dolayısıyla yazının okunabilmesi mümkün olmamıştır. Fotoğraf 43'teki küçük parça bir kapalı kaba ait olabilir ve girift lüster bezeme, belli belirsiz mavi boya akıtmalara sahiptir. Mavi akıtmalar son iki örneğimizde daha güçlü olup, beyaz mat sır üstündeki lüster desen daha belirgindir (Foto. 44, K.L.3, K.L.4). Bunların, sarnıçtan geldiğinden renkleri soluk olan Fotoğraf 43'teki kapalı kabın parçaları olduğunu düşünüyoruz. Bu parçalarımız için de iki İran, Kâşân'dan lüster kabını karşılaştırma için verebiliriz: İlki küresel gövdeli sivri dipli ve yazıtına göre 1170–1200 yıllarına tarihlenen bir kaptır (Watson 2004, Cat.354/Cat. O.12). Diğeri de yine yazıtlı derin kâsenin içindeki girift bezemeli ve sıratlı mavi akıtmalı 13. yüzyıl tasıdır (Watson 2004, 356–57/Cat. O.15).

Kadıkalesi İslam seramikleri arasında tek kırmızı hamurlu örnek mat beyaz sırlı bir kaba aittir. 7,5x5,5 cm boyutlarındaki seramik parçasının iç yüzünde yeşil boya ile uygulanmış Arapça harfler görülürken, dış yüzünde aynı tonda boya ile yapılmış, ne olduğu anlaşılmayan büyük bir renk lekesi dikkati çeker. (Foto. 45, K.M.1). Parçanın içbükey görünümü onun derince bir çanağa ait olduğunu düşündürmüştür. Böyle Mat beyaz sırlı ve sır içine uygulanmış yeşil yazıtlı örnekleri Al Sabah koleksiyonunda gördük:

Fotoğraf 41. K.L. 1 Frit hamurlu, lüster teknikli tabak parçası. / *K.L. 1 Sherd of frit body plate painted in luster on an opaque white glaze.*

bunlardan biri Mısır veya İran'dan, kaidesiz ve yayvan düz bir tabaktı (Watson 2004; 180, Cat. D. 12). Diğeri ise Kuzey Afrika'dan yeşil yazıtlı ve mat beyaz sırlı bir seramik parçasıydı (Watson 2004; 180, Cat. D. 13/LNS 994C). Harf karakteri açısından bizimkine benzeyen ikincisinde "Afiyetle Ye ve Şükret" şeklinde Türkçe ifade ettiğimiz bir yazıt saptanmıştı.

Fotoğraf 42. K.L. 2 Frit hamurlu, lüster teknikli Arapça yazıtlı seramik parçası. / *K.L. 2 Sherd of frit ware painted Arabic inscription in luster on an opaque white.*

Fotoğraf 43. K.L. 3 Frit hamurlu, lüster teknikli, mavi boya akıtmalı kap parçası. / *K.L. 3 Sherd of frit body painted in luster and blue splash on an opaque white glaze.*

Fotoğraf 44. K.L. 4 Frit hamurlu, lüster teknikli mavi boya akıtmalı iki seramik parçası. / *K.L. 4 Two sherds of frit body painted in luster and blue splash on an opaque.*

Doğrusu sadece bir kaç harfin görüldüğü Kadıkalesi örneğinde metin ne söylüyordu bilemeyiz ancak harflerin istifiyle de benzerliğine bakarak seramik parçamızın O. Watson'a göre 10.-11. yüzyıldan ve Kuzey Afrika'dan olduğunu var saymaktayız.

Fotoğraf 45. K.M. Kırmızı hamurlu, mat beyaz sır içine yeşil boyalı yazıt ve desenli kap parçası. / *K.M. Sherd of a red clay ware with green painted inscription in an opaque white glaze.*

Sonuç

Henüz hiçbir arkeometrik araştırmanın yapılmadığını bir kez daha belirterek, burada değerlendirilen Kadıkalesi buluntusu İslam seramikleri görünümleri ile ayırt edilip benzer ya da yakın örnekleriyle karşılaştırıldıklarının altını çizelim²⁵. İlk sıralardaki pişmiş toprak şişeler ve testilerle birlikte burada son yer verilen çanak parçası dışında tüm örnekler frit bünyelere sahiptirler. Bu nedenle de onlar kalede ele geçen Bizans seramiklerinden kolaylıkla ayırt edildiler. Kalıpla biçimlendirilmiş ve genelde bezenmiş örneklerin dışındaki kapların dışında tüm örnekler çark yapımıdır. Diğer bir deyişle küresel gövdeli/konik dipli parfüm şişeleri, kalıp desenli testiler ve sürahilerle birlikte Foto. 14'ten 27'e kadarki tek renk sırlı ve çeşitlenmeli tabaklar çarkta üretilmiştir. Kapları süslemede O. Watson'ın belirttiği üzere pişirilmemiş kil veya frit hamurlara bastırılarak uygulanan, açık düz kalıpların yanında, kapalı kaplarda iki ayrı parçadan oluşan kısmen kapalı kalıplar kullanılmıştır (Watson 2004, 26-27). Kadıkalesi'nde de iki parçasını bulduğumuz pişmiş toprak kalıplar, içerdikleri desenlerle, içlerine bastırılarak ince bir tabaka halinde kalıbı kaplayan kil veya frit hamuru kabartmalarla bezerken; malzemenin nemini alarak istenilen ince cidarlarda kaliteli kâse veya tabakları şekillendirmiş görünmektedirler. Çark işini, kâse ve tabaklardaki dar veya geniş dışa çekik dudaklardan, her türlü halka kaidelerden tanımaktayız; Foto. 30'daki siluet tarzında bezemesi olan vazo/kavanoz gibi kimi kapalı kap parçalarındaki çark izlerini ise iç yüzlerinin dokusundan okumaktayız. Çark işi seramiklerdeki süslemeler önceki kalıp veya baskı desenlerden farklı olarak, sır altına kazıma, boyama ender olarak da sır içine akıtma veya boya ile yapılmışlardır.

İslam ülkelerinden Kadıkalesi'ne getirilen son derece özgün buluntular, Anaia'daki Bizanslı ustaların ürettikleri işlere örnek oldu mu bunu söylemek güçtür. Kalede üretilen "Ege Kapları" grubundaki Bizans seramiklerinden çok azında lüsterleri taklit eden

renklerde bezemeler görülür. Bunların yanında yine Ege kaplarında, kalede örneklerini bulduğumuz hayvan figürlerinin yer aldığı geniş kazıma/champléve desenli tabak ve kâselerde, iç yüzlerde, fondaki palmet ve rumiler de doğrudan İslam sanatı ile ilişkilidir²⁶.

Diğer yandan Doğu Akdeniz'den İslam seramikleriyle birlikte Anaia'ya Müslüman ustaların da gelmiş olduğunu düşünmekteyiz. Kalede üretilen "Ege Kapları" arasında yeşil sırlı kimi parçaların üzerinde, son derece doğru yazımlı ve kaligrafik Arapça harflerin görülmesi buna ilişkin bir veri olarak değerlendirilebilir. Aynı bir yayın çerçevesinde ayrıntıyla tartışılacak bu konunun yanı sıra bir başka var sayımımız da bu Müslüman zanaatkarların Anaia'da satılmak üzere frit bünyeli kaplar üretmiş olabileceğine ilişkindir. Kuşkusuz arkeometrik araştırmalardan sonra İslam buluntularımızın özgün örneklerle yakınlığına bakarak böyle bir önermenin doğru olup olmadığı ortaya konulacaktır. Ancak kaledeki buluntular arasında küçük bir kâseye ait bezemeli kalıp parçalarının varlığı ve özellikle mavi sırlı, kalıp üretimli bezemeli/bezemesiz yayvan tabakların bize özel görünen biçim ve desenlerdeki çok sayıdaki parçaları böyle bir olasılığı akla getirmiştir²⁷.

Önceleri söz konusu malları "İslam Ülkelerinden İthal" olarak değerlendirirken, bugün daha farklı düşünmekteyiz: Burada yer verilen Kadıkalesi kazı buluntusu İslam seramikleri, Kadıkalesi'nin ithal kullanım geçişleri değildi. İster Doğu Akdeniz'den getirilmiş olsun isterse yerel olarak fason üretilsinler, ticaret için yani başka pazarlara götürülüp satılmak üzere burada depolanmıştı. Nitekim son yıllarda sayıları giderek artan Orta Çağ deniz ticaretine ilişkin yayınlar ve özellikle seramik dolanımını konu alan çalışmalar, bu önermemizi destekler niteliktedir. Buraya sığdırılamayacak kadar zengin çalışmalarda hemen hepsi doğudan Akdeniz'in batısına ve hatta Karadeniz'e uzanan "ipek yolları"na işaret ederler. Burada Orta Çağ'ın küresel ticaret dünyasının büyüklüğünü gösteren yeni bir yayını, 13.-14. yüzyılda Barselona'ya taşınmış Suriye ve Mısır kaynaklı İslam seramiklerini

²⁵ Parçalarımızla ilgili henüz herhangi bir arkeometri araştırması yapılamadı ama yirmi küsur yıl öncelerinden başlayarak çeşitli tekniklerdeki sırlı ve sırsız İslam örnekleri laboratuvar ortamında araştırılmaktadır. Bkz. Blackman ve Redford 1994, Mason 1997, Redford ve Blackman 1997, Jenkins-Madina 2006, 221-237 (Appendix 2: Compositional Analysis of Early-Thirteenth-Century Ceramics from Raqqa and Related Sites by Daniel T. Smith). Tüm bunlar ileride gerçekleştirmeyi düşündüğümüz böylesi araştırmalar için karşılaştırma örnekleri olacak ve Kadıkalesi'ndeki İslam seramiklerinin kaynağı daha net ifade edilecektir. Metnimizin içinde Anadolu'daki kazılarda bulunan yerel veya ithal İslam seramikleri konusunda böylesi araştırmaların olmamasından yakınmıştık. Ancak son yayınlar bunun da yavaş yavaş değişmekte olduğunu ortaya koymuştur. Krşl. Yenişehirlioğlu 2018 içindeki Türk kazıları ve özellikle Yılmaz v.d. 2018.

²⁶ Bunlardan iki örnek için bkz. Mercangöz 2013, 212, Kat. No. 31; Mercangöz 2013b, 47, Res. I-19. Bizans seramik sanatında İslam örneklerinin etkileri bilinen ve bazı çalışmalara konu olmuş bir durumdur. Burada iki sadece iki yayını hatırlatacağız: Dauterman-Magiure 1992, Bilici 1998. Diğer yandan İslam seramiğinin de seladonlardan, kendi madeni kaplarına kadar zengin esinlerin varlığı konusunda da çok sayıdaki yayın ve tartışılmalar mevcuttur.

²⁷ Nitekim böylesi fason üretim olarak varsayabileceğimiz üretimleri Anadolu'da kazıları yapılan kimi yerlerde de görüyoruz: Suriye kaplarının taklitlerinin Hasankeyf'teki yerel atölyelerdeki üretimini böyle bir açıdan değerlendirebiliriz. Krşl. Özkul-Fındık 2013c.

konu alması nedeniyle yer vermek gerekti (Beltrán de Heradia ve Miró I Alaix 2018). Oliver Watson'ın bir albarellonun Avrupa'ya Orta Çağ'da götürülmüş olabileceği konusundaki ifadesi de bu kapsamda yorumlanmalıdır (Watson 2004, 400, Cat. R.3). Diğer yandan Orta Çağ'da Akdeniz'de faaliyet gösteren İtalyan tüccarların kullandıkları portalan haritalarına ilişkin bir yayını da, Anaia limanının önemine işaret ettiği için burada hatırlatmak isteriz (Kahyaoğlu 2016). Bu yayınların ışığında Karadeniz'e, İtalya'ya ve hatta Barselona'ya uzanan ticari ağdan haberdarız. Bununla ilişkili olarak Doğu Akdeniz İslam kap/kaçaklarının ticaretinde, Anaia limanı bir ara istasyon olmalıydı. Kazılar 13. yüzyılın ikinci yarısından 14. yüzyıl başlarına kadar böyle bir seramik ticaretinin arkeolojik verilerini ortaya koymuştur (Mercangöz 2013c).

Kadikalesi İslam buluntularını örneklerle karşılaştırarak tarihlendirdiğimizde, 10./11 yüzyıldan 13./14. yüzyılı içine alan uzun bir tarihsel sürece ait oldukları görülür. Bu da Kadikalesi'ndeki Latinlerin patronluğundaki ticari üretimlerle birlikte düşünüldüğünde yorumlanması kolay olmayan bir durumdur. Zira arkeoloji kalede bu ticari faaliyetlerin 1250-60'lardan sonra 1300'lerin ilk yıllarına kadar devam ettiğini göstermiştir. Bu tarih çerçevesinde düşünüldüğünde, Kuzey Afrika'dan İran'a uzanan Doğu Akdeniz İslam topraklarından toplanan kap/kacakların, o gün için sadece çağdaş mallar olmadığı görülür. Nitekim Res. 45'teki çanak parçası İslam buluntularımızın 10.-11. yüzyıla ait en erken örneğidir. Böylesine eserlerin geniş bir zaman dilimini kapsamaları bunların, satılmak üzere koleksiyoncu titizliği ile seçilerek toplanmış ve bir araya getirilmiş olduklarını gösterir. Bu bağlamda da Res. 18'deki tabakta karşımıza çıkan Orta Çağ onarım deliklerini anlamak mümkündür.

Sonuç olarak bugün dünyanın saygın Müze ve koleksiyonlarındaki Müslüman toplumlara ait şaheserlerin hepsinin 19.-20. yüzyıllarda Avrupa'ya götürülmediklerini, Orta Çağ'da taşınmaya başladıklarını varsayabiliriz. Bu açıdan Kadikalesi kazılarında bulunmuş olan Doğu Akdeniz İslam topraklarından taşınmış seramiklerin, İtalyan tüccarların Batıya sattıklarından arta kalanlar veya satılmak üzere toplanmış ama götürülemediği İslam eserleri olduklarını var saymaktayız. Son bir söz ise bunlar Kadikalesi/Anaia kazı buluntusu olan, İslam seramikleri Orta Çağ küresel tarihinin somut verileridir.

Kaynakça

BİLİCİ, S. 1998.

“Antalya ve Bodrum Müzelerindeki Champléve Dekorlu Bizans Seramikleri”, *Adalya II* (1988), 221-234.

DE HERADIA, B. / I ALAIX, M., 2018.

“La Ceramica Oriental de Siria y Egipto en Barcelona”, XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 October/Ekim 2015 Antalya, F.Yenişehirlioğlu (ed.), Ankara, 61-71.

BLACKMAN, M. J. / REDFORD, S., 1994.

“Glazed Calcareous Clay Ceramics from Gritille”, *Muqarnas 11* (1994), 31-138.

BULUT, L. 1994.

“Kabartma Desenli Samsat Ortaçağ Seramikleri”, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi VII (1994), 1-18; öz. s. 8.

BULUT, L. 2000.

Samsat Ortaçağ Seramikleri, İzmir 2000.

BULUT, L. 2007.

“Samsat Kazısı Buluntuları”, Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, ed. G. Öney ve Z. Çobanlı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Sanat Eserleri Dizisi 469), İstanbul, 173-198.

ÇEKEN, M. 2007.

“Hasankeyf Kazısı Seramik Fırınları”, Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, ed. G. Öney ve Z. Çobanlı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Sanat Eserleri Dizisi 469), İstanbul, 245-262.

DAUTERMAN-MAGIURE, E., 1992.

“Byzantine Pottery in the History of Art”, *Ceramic Art from Byzantine Serres* (Illinois Byzantine Studies), ed. D. Papanikola-Bakirtzis, E. Dauterman-Maguire, H. Maguire, Illinois, 1-20.

GELLICHI, S. / NEPOTI, S., 2007.

“Pottery from Harim Castle (Northern Syria): Crusades and Muslim Period”, ed B. Böhlendorf-Arslan, A. O. Uysal, J. Witte-Orr, *Çanak BYZAS 7*(2007), 457-468.

GÖK, S. 2007.

“Akşehir Kurtarma Kazısı Seramikleri”, Anadolu’da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, ed. G. Öney ve Z. Çobanlı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Sanat Eserleri Dizisi 469), İstanbul, 157-169.

GÖK, S. 2011.

Bir Seramik Definesinin Öyküsü: Saruhanoğlu Beyliğinin Mirası, Manisa Gülgün Hatun Hamamı Seramikleri, Manisa.

GRUBE, E. J., 1991/2012.

“Ceramics XIV. The Islamic Period, 11th-15th centuries,” *Encyclopaedia Iranica*, V/3(1991), 311-327. (<http://www.iranicaonline.org/articles/ceramics-xiv>(30 December 2012).

JENKINS, M. 1983.

Islamic Pottery: A Brief History, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 40/4 (Spring, 1983), 2-52.

JENKINS, M. / MADINA, 2006.

Raqqa Revisited, *Ceramics of Ayyubid Syria*, New Haven and London.

KAHYAOĞLU, M., 2016.

“Portolan Charts and Harbor Towns in Western Asia Minor towards the End of the Byzantine Empire”, *Trade in Byzantium: Papers from the Third International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, P. Magdalino – N. Necipoğlu (eds.), İstanbul, 267–277.

KARAMAĞARALI, N., 2007.

“Ahlat Sırlı Seramikleri”, Anadolu’da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, ed. G. Öney ve Z. Çobanlı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Sanat Eserleri Dizisi 469), İstanbul, 135-156

MASON, R. B., 1997.

“Medieval Syrian Lustre-painted and Associated Wares: Typology in a Multidisciplinary Study”, *Levant* 29/1 (1997), 169-200 (2013 online yayın)

MEGAW, A. H. S., 1972.

“Supplementary Excavations on a Castle Site at Paphos, Cyprus”, *Dumbarton Oaks Papers* 26 (1972), 323-343.

MERCANGÖZ, Z., 2010.

Kommerkion ve Emporion olarak Anaia’nın Değişken Tarihsel Yazgısı, I. Uluslararası Sevgi Gönül Sempozyumu, ed. 279-292.

MERCANGÖZ, Z., 2013.

Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar/ Byzantine Craftsmen-Latin Patrons, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar, ed. Z. Mercangöz, İstanbul.

MERCANGÖZ, Z., 2013a.

“Giriş”, Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar/ Byzantine Craftsmen- Latin Patrons, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar, ed. Z. Mercangöz, İstanbul, 12-23.

MERCANGÖZ, Z., 2013b.

“Kuşadası, Kadıkalesi’nde Geç Bizans Çağı Ticari Buluntuları”, Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar/ Byzantine Craftsmen- Latin Patrons, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar, İstanbul, 161.

MERCANGÖZ, Z., 2013c.

“Kadıkalesi/Anaia Ticari Üretiminden Latin Patronları”, Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar/ Byzantine Craftsmen- Latin Patrons, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar, İstanbul, 161-174.

ÖZKUL-FINDIK, N., 2013a.

“Sırsız Seramiklerden Bir Grup: Süzgeçli Testiler/ Süzgeçler, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, 30(2013), 209-228

ÖZKUL-FINDIK, N., 2013b.

Unglazed Pottery (Impressed) Production in Medieval Cty, Hasankeyf, 14th International Congress of Turkish Art, Proceedings, Paris, 563-570.

ÖZKUL-FINDIK, N., 2013c.

“Rakka Seramikleri ve Hasankeyf’teki Taklitleri Üzerine Bir Analiz”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SDU Faculty of Arts and Sciences Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences, 29 (Ağustos 2013), 257-72.

PAUL-DAVID, M., 1968.

“China During the Sung and Yuan Dynasties”, *Larousse Encyclopedia of Byzantine and Medieval Art*, ed. R. Huyghe, Middlesex, 198-199.

REDFORD, S. / SALMAN, I. / TIMOTHY, B., 2001.

“Excavations at Medieval Kinet, Turkey”, *Ancient Near Eastern Studies*, 38 (2001), 58-138.

REDFORD, S. / BLACKMAN, M. J., 1997.

“Luster and Fritware Production and Distribution in Medieval Syria”, *Journal of Field Archaeology*, 24/2 (1997), 233-247.

TUNÇEL, G., 2002.

“İstanbul Türk İslam Eserleri’ndeki Testiler”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu*, Prof Dr. Gönül Öney’e Armağan 10-13 Ekim 2001, İzmir, 543–553, Res. CXXXI-CXXXIII/1–12.

TUNÇEL, G., 2014.

“Anadolu’da Kürevi-Konik Kap Örnekleri”, *Turkish Studies*, 9/10 (Fall 2014/Ankara-Turkey) 1039-1062.

UÇAR, H. / UÇAR, A., 2018.

“Tire Kutu Han Kazısı, Beylikler ve Osmanlı Seramikler/ Tire Kutu Khan Excavation, Principalities and Ottoman Periods Ceramics”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, XXVII/1 (Nisan 2018), 1-33.

WATSON, O., 2004.

Ceramics From Islamic Lands, Kuwait National Museum, The Al-Sabah Collection, London.

YENİŞEHİRLİOĞLU, F., 2018.

XIth Congress AIECM3 on Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings/ XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 October/Ekim 2015 Antalya, Ankara.

YILMAZ, G., 2018.

“Ayasuluk Tepesi Kazılarında Bulunan Kazıma ve Baskı Dekorlu Sırsız Seramikler”, XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 October/Ekim 2015 Antalya, F.Yenişehirlioğlu (ed.), Ankara, 211-217.

YILMAZ, G. / AKYOL, A. A., / OZKUL-FINDIK, N., 2018.

“Archaeometric Analyses of Hasankeyf Medieval Glazed Ceramics”, XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 October/Ekim 2015 Antalya, F.Yenişehirlioğlu (ed.), Ankara, 409-420.